

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет іноземної філології

Кафедра англійської мови та методики її викладання

**ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

Виконала: студентка 2 курсу 241-М групи

Макаренко Аліна Сергіївна

Спеціальності: 014.02 Середня освіта (мова і література англійська)

Освітньо-професійної (наукової) програми
«Середня освіта (мова і література
(англійська))»

Заболотська Ольга Олександрівна

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент Поторій Наталія Володимирівна

Рецензент кандидат педагогічних наук,
доцент Кузнєцова Наталія Володимирівна

Херсон-2019

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
Розділ 1. Теоретичні основи формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.....	8
1.1. Сутність поняття компетентність та компетентністний підхід....	8
1.2. Полікультурна компетентність вчителів іноземної мови як наукова теоретична проблема.....	13
1.3. Теоретичні аспекти формування полікультурної компетентності в сучасному освітньому просторі.....	19
1.4. Структурні компоненти полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.....	28
Розділ 2. Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови	35
2.1. Програма та зміст навчання полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.....	35
2.2. Педагогічні умови формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.....	40
2.3. Технологія формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.....	55
2.4. Система вправ для формування полікультурної компетентності майбутніх учителів.....	66
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ**ПОЗНАЧЕННЯ**

ВНЗ

ПК

ЗОНЗ

ІМ

РГ

РОЗШИФРУВАННЯ

вищий навчальний заклад

полікультурна компетентність

загальноосвітній навчальний заклад

іноземна мова

рольова гра

ВСТУП

Процеси глобалізації економіки, формування інформаційного суспільства і інтеграція української системи вищої професійної освіти в світовий освітній простір поставили перед педагогічною наукою завдання приведення традиційного наукового апарату у відповідність із загальноприйнятою у Європі системою педагогічних понять. Українському суспільству, що розвивається, потрібні освічені, етичні, заповзятливі люди, які можуть самостійно приймати відповідальні рішення в ситуації вибору, прогнозуючи їх можливі наслідки, здібні до співпраці, які відрізняються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, розвиненим почуттям відповідальності за долю країни. Рішення і програми, спрямовані на втілення наукових досягнень, цивілізаційно-культурних тенденцій, реалізуються через діяльність сприймаючих їх суб'єктів. В зв'язку з цим підвищується рівень вимог сучасного суспільства до діяльності і підготовки професіоналів освітньої сфери.

Посилення інтегративно-культурного статусу освіти диктує необхідність підготовки педагогічних кадрів, здатних реалізувати її культурну спрямованість. Потреби сучасної освітньої практики породжують необхідність у полікультурній підготовці педагога, який не тільки виступає посередником між учнем і культурою, але і сприяє формуванню у молодого покоління готовності жити і діяти у відкритому загальноцивілізаційному культурному просторі.

Так, проблеми підготовки вчителів у своїх працях піднімали видатні світові педагоги, К.Ушинський, О.Джуринський, А. Дістервег, А.Макаренко та ін. Не залишилися вони і поза увагою вітчизняних науковців, які особливу увагу приділяють питанням полікультурної освіти: С. Гончаренко, Н. Ничкало, О.Сухомлинська, Н. Якса та ін.

Примітним є факт, що в останні роки спостерігається посилення інтересу дослідників до питань формування полікультурної компетентності особистості у європейському освітньому просторі (Л.Данилова, Е. Щеглова, І. Васютенкова, Я. Гулецька, Л. Перетяга, Л. Воротняк, та ін.).

Актуальність дослідження даної проблеми зумовлена наявністю суперечностей між загальними потребами сучасного соціуму у майбутніх спеціалістах, готових успішно взаємодіяти з колегами на міжнародному рівні, та реальним станом підготовки студентів до комунікативної діяльності в навчальних закладах; підвищенням ступеня компетентності студентів та недостатньо розробленою методикою підготовки майбутніх учителів до полікультурної комунікації у процесі вивчення іноземної мови в межах майбутньої діяльності.

Мета дослідження полягає у визначенні змісту поняття та структури феномену полікультурної компетентності майбутнього учителя іноземної мови, теоретичному обґрунтуванні й розробці методики формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Зумовлені метою **завдання дослідження** передбачають:

- 1) розглянути поняття «компетентність» та «компетентнісний підхід»;
- 2) визначити сутність та теоретичні засади формування полікультурної компетентності;
- 3) схарактеризувати особливості структури полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови;
- 4) визначити програму та зміст навчання полікультурної компетентності;
- 5) дослідити педагогічні умови формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови;
- 6) проаналізувати технологію формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови;
- 7) розробити систему вправ для формування полікультурної

компетентності майбутніх учителів.

Об'єктом дослідження є процес формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Предметом – методика формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Для досягнення мети в ході дослідження було використано такі **методи**: *теоретичні*: аналіз й узагальнення теоретичних і науково-методичних джерел з дисциплінарного поля філософії, психології, соціології, історії, культурології для визначення категоріального апарату; вивчення нормативних документів для з'ясування специфіки організації полікультурного виховання в Україні та світі; аналіз вітчизняних і зарубіжних підходів до розкриття сутності полікультурної компетентності та визначення його теоретико-методичних засад; *класифікація*: з метою визначення критеріїв, показників і рівнів полікультурної компетентності; *моделювання*: з метою проектування технології формування полікультурної компетентності; *систематизація*: для виявлення та теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування полікультурної компетентності;

Новизна дослідження визначається тим, що в ньому: теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено методику формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, розробці моделі формування зазначеної компетенції; узагальнено сутність поняття «полікультурність» та «полікультурна компетенція».

Практичне значення роботи полягає у відборі змісту навчання полікультурної компетенції, розробці системи вправ для формування полікультурної компетенції майбутніх учителів іноземної мови. Результати нашого дослідження можуть бути використанні на заняттях з методики навчання іноземної мови у ВНЗ.

Зв'язок роботи з науковими темами. тема виконана в рамках науково-дослідної тематики кафедри англ-мови та методики її викладання:

«Пріоритетні тенденції розвитку методики викладання іноземної мови у середніх та вищих навчальних закладах» (Державний реєстраційний номер 01117U006791).

Апробація магістерської роботи: здійснена під час виступів з доповідями на засіданнях кафедри англійської мови та методики її викладання (Протокол №5 07.10.19).

Публікації: стаття « Структурні компоненти формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови» представлена до публікації в альманаху «Магістерські студії» – Херсон: ХДУ, Вип.19 – С.206-208

Структура та обсяг випускної роботи: випускна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (який налічує 100 позицій англійською і українською мовою).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

1.1. Сутність понять «компетентність» та «компетентнісний підхід»

Останнім часом у науковій літературі поряд із демократизмом, духовною культурою, комунікативністю, організаторським талантом чільне місце посідає компетентність як одна з головних якостей особистості вчителя. Оскільки ключовим поняттям у нашому дослідженні є поняття «компетенція», то перш за все ми вивчили його сутність.

Ознайомлення з психолого-педагогічною літературою з проблеми компетентнісного підходу показує, що єдине його тлумачення відсутнє, як відсутнє і загальноприйняте визначення компетентності. Слід зазначити, що в педагогічних дослідженнях зустрічаються поняття «професійна компетентність», «професійно-педагогічна компетентність» і «педагогічна компетентність», які часто вживаються як синоніми [2,с.13].

У різних словниках [10;21; 57;] тлумачення поняття «компетентний» містить два загальні визначення. Компетентний – це: 1) той, хто має достатні знання в якій-небудь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий; який ґрунтується на знанні, кваліфікації; 2) який має певні повноваження, повноправний, повновладний.

У Словнику іноземних мов поняття «компетентність» тлумачиться як володіння знаннями, які дозволяють судити про будь-що, висловлювати вагому авторитетну думку [72, с.45].

В англійських словниках на перший план виходить категорія «здатність до дії» як уміння використовувати знання в практичній

діяльності, як певні стратегії для реалізації творчого потенціалу особистості.

У новому тлумачному словнику української мови компетентна людина визначається як така, що має достатні знання у будь-якій галузі, яка добре обізнана, тямуща у будь-чому [57, с.78].

Відповідно в словнику професійної освіти «компетентність» тлумачиться як «сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [41, с.110].

Автори тлумачних словників визначають компетентність як обізнаність, інформованість, авторитетність. Всі дослідники звертають увагу на її багатогранний, різноплановий та системний характер.

У словнику російської мови С.Ожегова поняття «компетентний» визначено як «знаючий, авторитетний в якій-небудь галузі, обізнаний; який володіє компетенцією» [49, с.123].

Учений А.Бермус дає таке означення компетентності – це системна єдність, яка інтегрує особистісні, інструментальні особливості та предметні компоненти [11, с.51].

На думку дослідника М.Чошанова, компетентність – це не лише володіння знаннями, а постійне намагання до їх оновлення та використання в конкретних умовах, тобто здобуття оперативних та мобільних знань; це гнучкість та критичність мислення, що здатна обирати найбільш оптимальні та ефективні рішення та відкидати хибні [83, с.32-34].

Науковець Ю. Татур підкреслює, що компетентність виступає як якість, характеристика особистості, яка дозволяє їй вирішувати, виносити судження в певній галузі. Основою цієї якості виступають знання, поінформованість, досвід соціально-професійної діяльності людини. Тим самим підкреслюється збірний, інтегративний характер поняття «компетентність» [79, с.173].

Погоджуємося з думкою англійського психолога Джона Равена, який вважає, що компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає способи мислення, вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, а також розуміння відповідальності за свої дії [66, с.78].

Поняття «компетентність» ширше, ніж поняття «кваліфікація». Воно означає не тільки професійні знання, навички і досвід у даній спеціальності, але й відношення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, а також здатність ефективно використовувати знання й уміння, особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці в даній обстановці [87, с.123].

Слід звернути увагу на те, що природа компетентності така, що хоч вона є продуктом учіння, але вона не прямо впливає з нього, а є наслідком саморозвитку індивіда, його не стільки «технологічного», скільки особистісного зростання, цілісної самоорганізації і синтезу діяльнісного й особистісного досвіду [82, с. 90].

У «Новому тлумачному словнику української мови» слово «компетентний» визначено таким чином: 1) який має певні повноваження; повноправний повновладний; 2) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; який ґрунтується на знанні; кваліфікований [57, с.64].

Учена І.Зимня виділив такі складові компетентності: а) готовність до прояву компетентності (тобто мотиваційний аспект); б) володіння знаннями змісту компетентності (тобто когнітивний аспект); в) досвід прояву компетентності у різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (тобто поведінковий аспект); г) ставлення до змісту компетентності і об'єкта її застосування (ціннісно-смысловий аспект);

Поняття компетентності розглядається різними вченими, як сукупність знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [35, с.67].

У тлумачному словнику сучасної української мови мови значення слова «компетентний» таке: «обізнаний, визнаний знавець з певного питання; який володіє компетенцією, повноправний». Сучасний тлумачний словник російської мови так визначає слово «компетентний»: «який має ґрунтовні знання в якій-небудь галузі; знаючий. Заснований на обізнаності; вагомий, авторитетний» [58, с.87].

Компетентність, як зазначає Дж.Равен це «специфічна здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії. Бути компетентним значить мати набір специфічних компетентностей різного рівня. Дослідник виділяє чотири компоненти в структурі компонентності: когнітивний, афективний, навички і досвід, вольовий» [66, с. 278].

В існуючих визначеннях підкреслюються такі сутнісні характеристики компетентності: ефективне використання здібностей, що дозволяє плідно здійснювати професійну діяльність згідно вимогам робочого місця; володіння знаннями, уміннями і здібностями, необхідними для роботи за фахом при одночасній автономності і гнучкості в частині рішення професійних проблем; розвинена співпраця з колегами і професійним міжособистісним середовищем; інтегроване поєднання знань, здібностей і установок, оптимальних для виконання трудової діяльності в сучасному виробничому середовищі [68, с. 110].

Загально визначені такі характеристики компетентності:

- 1) розуміння суті завдання, яке виконують;
- 2) знання, досвід у певній галузі й активне його впровадження;

- 3) вміння обирати засоби, адекватні конкретним обставинам;
- 4) почуття відповідальності за досягнуті результати;
- 5) здатність оцінювати власні помилки й коригувати їх [43, с.79].

За визначеннями дослідників О.Митрофанова, В.Костомарова, Ю. Пассова компетенція характеризує певний рівень володіння мовою і передбачає три взаємопов'язані види компетенцій: мовленнєву, мовну (лінгвістичну), комунікативну

Найбільш відомим є визначення компетенції як «сукупності знань, умінь, навичок, способів дії та ставлень особистості у ракурсі певного предмета, галузі знань, що складає зміст будь-якого навчального предмета в школі, визначають її як сукупність знань, умінь, навичок і способів діяльності, які формуються у студентів у процесі навчання і слугують засобом досягнення цілі навчання – формування компетентності» [61, с. 168].

Погоджуємося з думкою І.Родигіної, яка підкреслює головну особливість компетентності як педагогічного явища. Дослідниця заявляє, що «компетентність це не специфічні предметні вміння та навички, а конкретні життєві, необхідні людині будь-якої професії, віку, сімейного стану - взагалі будь-якій людині» [67, с.127].

У «Критеріях оцінювання навчальних досягнень студентів у системі загальної середньої освіти» України серед основних груп компетенцій названі соціальні, полікультурні, самоосвіти, інформаційні [40, с.34].

Отже, аналіз наукових джерел дозволяє рекомендувати трактувати компетентність як інтегративне утворення особистості, що поєднує в собі знання, вміння, навички, досвід і особистісні якості, які обумовлюють прагнення, готовність і здатність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмету і результату діяльності. Поняття «компетентний» стосується особи, яка володіє компетенцією, і є

оцінною категорією щодо ефективного виконання своїх повноважень або функцій.

1.2. Теоретичні аспекти формування полікультурної компетентності в сучасному освітньому просторі

Сучасна методична література, досліджуючи зміст навчання іноземної мови, основною метою визначає формування іншомовної комунікативної компетентності, що в свою чергу передбачає сформованість мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенції, яку розуміють як обізнаність про культуру, традиції, звичаї країни, мова якої вивчається [10, с.57].

Разом з тим проблема глобалізації соціокультурного простору, макроекономічні, міграційні процеси, бажання України увійти в європейський простір, визнана національна багатоманітність України зумовлює необхідність внесення змін до змісту навчання іноземної мови, враховуючи зміст цього предмета через введення ще одного структурного компонента, а саме - полікультурної компетентності, яка визнана однією з ключових життєвих компетентностей на світовому рівні [11;12;13].

Теоретичний аналіз джерел дозволяє нам констатувати існування різних поглядів щодо поняття «полікультурна компетентність». Для визначення суті поняття «полікультурна компетентність» нами було проаналізовано ідеї вітчизняних і зарубіжних учених.

В останні роки зроблено багато спроб (Дж. Беннет, Н.Богатих, Л. Воротняк, Л. Гончаренко, О.Джуринський, В. Кузьменко, Л.Перетяга, Т.Поштарьова, І. Соколова, Б. Татухов, О. Щеглова тлумачення поняття «полікультурна компетентність», у яких виокремлюють різні думки щодо її змісту залежно від області та цілей застосування [[14;15;16].

Поняття полікультурної компетенції часто порівнюють з міжкультурною комунікацією, яку деякі автори розглядають як сукупність різних форм відносин і спілкування між індивідами та групами, що належать до різних культур [27; 31; 33; 43; 53].

Положення М. Бахтіна про людину як унікальний світ культури, що вступає у взаємодію з іншими особистостями-культурами, яка створює себе у процесі такої взаємодії і впливає на інших [19,с.156], дає підстави порушувати питання про те, що визначальним у культурі спілкування сучасної людини є її здатність взаємодіяти з будь-якою людиною як з представником іншої культури [9, с.120].

Так, дослідники Н. Мілованова та В. Прудаєва розглядають це поняття як здатність особи реалізовувати знання і навички в новій ситуації [52, с.47].

Формування полікультурної компетентності можливе у межах полікультурної освіти. Полікультурна освіта – це процес освіти дітей і дорослих, який забезпечує рівні права і можливості отримання освіти для всіх, незалежно від расової, етнічної чи культурної відмінності, спрямоване на збереження і розвиток культури. Виходячи з поняття полікультурної освіти, виділимо компетентності, засвоєння яких дозволить досягти поставлених завдань полікультурної освіти [19, с.56]. Це такі компетентності:

1) соціально-культурна компетентність, в основі якої сукупність знань в сфері літератури, культурології, мистецтва, які дозволять вільно орієнтуватися в сучасному суспільстві, правильно визначати способи поведінки з урахуванням сучасних світових реалій;

2) соціальна компетентність, до якої належать сукупність знань з історії, суспільствознавства, основ політології, соціології, права, економіки, які сприяють орієнтації в житті суспільства, допоможуть правильно визначати плани на майбутнє і способи поведінки;

3) етнокультурна компетентність, в основі якої сукупність знань в області етнічних культур (народних мистецтв, літератури, традицій, звичаїв і т.д.), як своєї, так і інших, які дозволять вільно орієнтуватися в житті полікультурного суспільства [19, с.56].

Ми погоджуємося з тим, що поняття «полікультурна компетентність» включає повагу до інших та вміння жити з людьми інших культур, прийняття відповідальності, мов або релігій. Для запобігання відродженню расизму, ксенофобії освіти відводилась найголовніша роль у розвитку полікультурної компетентності особистості [21, с.10].

Полікультурну компетентність ми розуміємо, як здатність особистості до сприйняття та розуміння рівноцінності інших культурних уподобань, що передбачає знання закономірностей функціонування полікультурного простору, навички та вміння міжкультурної взаємодії, толерантне ставлення до представників різних мовних, релігійних, культурних та інших уподобань.

На думку О. Проворової, та О. Смолянїнової полікультурна компетентність – індивідуальна характеристика міри відповідності потребам професії, базовий компонент поняття “педагогічна культура”, що сприяє формуванню спеціаліста високої культури [22,с.98].

В словниках поняття «полікультурна освіта» тлумачиться як компонент загальної освіти, направлений на краще розуміння інших культур, сприяння у встановленні сприятливих відносин взаємного обміну та взаєморозуміння між представниками різних культур, виховання в дусі не насилля та віротерпимості [10, с.76].

На думку дослідника Б. Татохова, полікультурна компетентність – це усвідомлення людиною культурного різноманіття світу, відкрите й неупереджене ставлення до будь-якої культури та її носіїв [80, с.14].

Як зазначає О.Щукін, «значущим чинником формування полікультурної компетентності є освіта» [23, с. 29].

О.Єжова поняття полікультурності з історичних, аксіологічних, семіотичних, антропологічних, соціологічних, ментальних, гендерних позицій [25, с.5].

Не залишилися осторонь проблеми формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців й українські дослідники.

У своєму дисертаційному дослідженні дослідниця Л.Перетяга зазначила, «полікультурна компетентність – складне, багатокomпонентне особистісне утворення, результат полікультурної освіти, реалізується через уміння, навички і моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії, що сприяє ефективній міжетнічній взаємодії в сучасному полікультурному середовищі, ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу» [24, с. 12].

Дослідник Г. Суткевич зазначає: впровадження культурологічного підходу з опорою на комунікативну методику є найбільш ефективним у процесі формування полікультурної компетентності. Саме це дає змогу майбутнім учителям набувати комунікативних навичок через вивчення культури англомовних країн та власної культури, відчувати різницю культур, бути толерантним та отримувати досвід у міжкультурній комунікації [76, с.98-100].

Метою полікультурної освіти є формування полікультурної компетентної особистості, здатної до активної і ефективної життєдіяльності в межах свого багатонаціональної держави і в сучасному багатокультурному світі [28, с.99].

Так, Є.Степанов розглядає полікультурну компетентність як складову професійної підготовки майбутнього фахівця [75, с.68].

Полікультурна компетентність – це інтегративна характеристика рівня професіоналізму, що відображає здатність проводити політику

полілінгвізму в полікультурному просторі; система якостей, яка допомагає орієнтуватися в культурних відносинах як рідної країни, так й іншомовних країн, що має синтетичний характер і включає в себе безліч характеристик та специфічних ознак, забезпечуючи таки чином досягнення мети виховання людини культури [29,с. 32-36]

Науковиця І. Васютенковарозглядає полікультурну компетентність як інтегративну характеристику, яка відображає здатність здійснювати політику полілінгвізму у полікультурному просторі. Учена вважає полікультурну компетентність системою якостей, які забезпечують досягнення мети виховання людини культури, допомагають орієнтуватися в культурних відносинах рідної та іншомовної країни [20, с.45].

Феномен полікультурності став предметом особливих досліджень у світовій педагогіці на початку 60-х років ХХ ст. (післявоєнні роки). Тому вітчизняна полікультурна педагогіка порівняно молода галузь наукового знання, яка перебуває в стадії свого становлення.

М.Тома розглядає полікультурну компетентність як досвід спільної міжкультурної співдії, співподії, синергії. Образно кажучи, це свого роду міст між культурами, а рух цим мостом і є процесом здобуття полікультурної компетентності. Вона ґрунтується на пережитому особистістю та проаналізованому досвіді міжкультурного спілкування та на усвідомленні відображення цього досвіду [99, с. 84].

Учений описує процес оволодіння полікультурною компетентністю як процес становлення, який послідовно проходить різні етапи взаємного пізнання. Спочатку під час зустрічі з іншою культурою виробляється захисний механізм, потім «препарування» чужого способу життя, «розрізування його на шматки», залишаючись при цьому спостерігачем, і, нарешті, у разі успіху переходить у відкритий процес відкриття і міркуванням над іншим досвідом [32, с.25].

Науковець М.Байрам виділяє такі компоненти полікультурної компетентності; знання про індивідуальну та соціальну інтеракцію, навички і відносини. Навички пов'язані з умінням інтерпретації і співвіднесення явищ своєї і інших культур. До першої групи входить готовність визначати рівень етноцентризму, а також сфери нерозуміння, помилки в інтеракції й уміння пояснити їх. Наступна група навичок пов'язана з готовністю отримувати знання про іншу культуру і здатність оперувати цими знаннями, здатністю індивіда відкривати щось нове [89, с.230].

Зарубіжний дослідник Х. Браун до складу полікультурної компетентності включає такі складові: 1) особистісну (Я-концепція, саморефлексія); 2) комунікативну, яка включає уміння керувати процесом комунікації; 3) психологічну, до якої входять уміння пристосовуватися, долати власні негативні реакції на інші культури); 4) знаннєву (цінності, норми, традиції, звичаї) [88, с. 271-274].

Майбутнього вчитель-філолог М.Сімоненко визначає поняття полікультурної компетентності як «цілісне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особи у вищому навчальному закладі та в процесі неперервної педагогічної освіти, успішність якої зумовлена сукупністю сформованих у фахівця компетенцій, які сприяють соціалізації особистості, формуванню педагогічної творчості та майстерності, визначають успішність професійної педагогічної діяльності, здатність до самореалізації, розвитку та самовдосконалення впродовж життя» [71, с.4].

Отже, на сьогоднішній день не існує єдиного узагальненого визначення полікультурної компетентності. Це можна відстежити, аналізуючи визначення, подані в наукових працях в різні часи. Зважаючи на це, ми подаємо власне визначення полікультурної компетентності: це інтегративна якість, яка містить сукупність знань, умінь, навичків, які виражені в знаннях про культуру свого народу,

поінформованість у змісті, засобах та способах взаємодії з культурою. Полікультурна компетентність реалізується в здатності вільно орієнтуватися в полікультурному світі, розуміти його цінності та зміст, позитивно взаємодіяти з носіями іншої культури.

1.3. Полікультурна компетентність учителя іноземної мови як наукова теоретична проблема

Необхідність формування полікультурного компоненту професійної компетентності пов'язана з тим, що на початку XXI століття все більш нагальною постає проблема мирного співіснування й продуктивного співробітництва людей різних націй, віросповідань, прибічників різних стилів життя, представників різних культур, тобто проблема діалогу культур. Тенденції розвитку світового співтовариства свідчать про те, що в глобальному масштабі єдиним шляхом до прогресу людства є інтеграція на рівні виробництва, споживання, формування національної самосвідомості, розвитку міжкультурних зв'язків [73, с.61].

Найбільш важливим для формування пріоритетів розвитку сучасної освіти є діалог культур, який поступово стає визначальним у різних сферах нашого життя. Це поняття визначається як « формування в суб'єктів навчання толерантності по відношенню до інших людей, їхніх традицій, звичок, національних цінностей тощо; з іншого – гуманітаризація освіти, зокрема необхідність опанування іноземними мовами [57, с. 67].

Важливість формування цієї компетентності у майбутніх учителів іноземної мови зумовлена перш за все високим покликанням учителя бути координатором ціннісного розвитку учнів взагалі та змістом предмета, що викладається, зокрема. Оскільки процес володіння іноземною мовою передбачає не лише обізнаність у мовних, мовленнєвих механізмах, знання культурних особливостей країни, мова

якої вивчається. Необхідним є прийняття та розуміння унікальності та рівноцінності цієї культури через використання порівняльних змістових технологій соціокультурного контексту [68, с.346-348].

Полікультурність учителя-словесника – це не природно надана якість. Формування даної якості особистості потребує залучення конкретних механізмів і технологій прищеплення вмінь жити в мирі та злагоді з представниками різних культурних, релігійних і мовних уподобань, уміти співіснувати з ними на засадах толерантності, поваги та міжкультурного співробітництва. Здатність формування у підростаючого покоління уявлень про різноманіття культурного простору, рівноправність усіх існуючих культур у глобальному просторі залежить від рівня сформованості вмінь функціонування в полікультурному просторі вчителя [20, с.34].

Учитель іноземної мови має усвідомлювати себе носієм національних цінностей і мати планетарне мислення. Сучасний учитель має мати новий погляд на світ, його проблеми, можливі шляхи їх вирішення. За своєю природою це боротьба за виживання людства, збереження навколишнього середовища, шлях до миру й благоденства, відмова від застарілих стереотипів і норм, від усіх видів егоїзму [14, с.96].

Основи полікультурності людини починають закладатися в перші роки життя дитини і базуються на загальнолюдських цінностях, зокрема на почутті патріотизму [27, с.156]. Однак полікультурна компетентність педагога складається на етапі професійної освіти, в період здобуття середньої професійної або вищої освіти [29, с.117].

На наш погляд, вчитель іноземної мови, як і вчителі інших гуманітарних предметів, має бути особливо ретельно підготовлений до спілкування у шкільному середовищі, щоб навчити учнів заглиблюватися до власної культури та засобами іноземної мови долучатися до діалогу культур, та поважати й цінувати особливості

будь-якої культури, адже процес навчання іноземної мови веде не лише до пізнання культури, мова якої вивчається, але і до поглиблення знань про культуру власного народу через осмислення чужої.

Сучасні реалії вимагають від вчителя іноземної мови готовності до ефективної участі в діалозі культур, забезпечення міжкультурної взаємодії в усіх сферах життя. Тісний взаємозв'язок і взаємозалежність викладання іноземних мов та полікультурного навчання на сьогоднішній день проявляється в тому, що заняття з іноземної мови – це перетин культур, реалізований практикою міжкультурної комунікації, оскільки кожне слово іноземної мови відображає частину іншомовного світу, його культуру, побут, манери. Окрім того, за кожним словом стоїть зумовлене національною свідомістю бачення й сприйняття світу, що призводить до необхідності вивчати мову в нерозривному зв'язку зі світом і культурою народів, які є носіями цих мов. Вивчення іноземної мови має нести в собі національні і загальнокультурні цінності, сприяти розумінню й поглибленню знань як про національну культуру, так і про культуру й традиції інших народів, виступати захисником свободи людини з її інтересами, індивідуальними особливостями й надавати змогу для багатопланової самореалізації. У зв'язку з цим професійне й особистісне становлення майбутніх фахівців з викладання іноземної мови як суб'єктів діалогу культур, носіїв цінностей полікультурності не уявляється без оволодіння ними полікультурною компетентністю [30, с.8 б].

Кожне заняття з іноземної мови – це перехрестя культур, це практика міжкультурної комунікації, оскільки кожне іноземне слово відображає іноземний світ та іноземну культуру: за кожним словом стоїть обумовлене національною свідомістю уявлення про світ [10, с.111].

У закладах вищої освіти діалог культур реалізується через міжкультурний компонент іноземної мови, що не тільки створює

найкращі умови для виховання в студентів визнання розбіжностей у своїй і чужих культурах та поважного ставлення до них, але й допомагає пробудити почуття гордості за свою країну, народ, культуру. Міжкультурний компонент іноземної мови сприяє формуванню в студентів уявлення про діалог культур як про єдину можливу в сучасних полікультурних спільнотах філософію існування, яка відрізняється етнічною, расовою, соціальною та релігійною толерантністю до представників інших культур [13, с. 345].

У практичному плані вміло використаний міжкультурний компонент іноземної мови сприяє формуванню позитивного ставлення студентів до представників інших культурних груп та налаштованості на ненасильницьке вирішення спірних проблем, співпрацю і взаєморозуміння. Майбутній вчитель іноземних мов Г. Єлізарова відводить роль «медіатора культур» – спеціаліста з міжкультурної комунікації, посередника між культурами (культурою своєї країни та культурою країни, мова якої вивчається), який володіє іноземною мовою як особливістю культури. Такому вчителю властиві якості особистості, спрямованої на готовність до спілкування іноземною мовою, підготовки школярів до міжкультурної взаємодії і розуміння [3, с. 22].

Перед сучасним вчителем іноземної мови постає завдання створити умови для розвитку поліцентричності світогляду учнів засобами предмета, а ефективність цієї діяльності залежатиме від рівня сформованості в них полікультурної компетентності. Саме тому формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів іноземної мови є важливим компонентом їхньої майбутньої професійної діяльності [63, с.20].

Діяльність сучасного вчителя іноземної мови передбачає створення умов для розвитку поліцентричності світогляду учнів засобами предмета. Отже, ефективність цієї діяльності залежатиме від рівня сформованості в них полікультурної компетентності. Саме тому

формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів іноземної мови, як тих, хто має сформувати нову генерацію учнів, є важливим компонентом їхньої майбутньої професійної діяльності та відповідає компетентнісно зорієнтованому вектору системи вищої освіти сьогодні [63, с.20].

«Сучасна концепція іншомовної освіти базується на інтегрованому навчанні мові та культурі країни, мова яких вивчається, на діалозі рідної та іноземної культур. Мета такої освіти навчання мови – через культуру, культури – через мову, формування *homo moralis*: людини із совістю, що розрізняє добро і зло, має високі, стійкі моральні орієнтири, якими керується у своїй діяльності» [36, с. 29].

Науковці підкреслюють, що для вчителя недостатньо мати хороші наміри стосовно всіх без винятку учнів. Необхідно осмислити й проаналізувати власні (можливо, підсвідомі) упередження стосовно учнів-представників етнічних меншин і стереотипи поведінки. Все це може проявлятися в найрізноманітніших ситуаціях: наприклад, пояснюючи новий матеріал, учитель адресує його більше одній частині учнів класу, ніж іншій (погляд, міміка, жести, стиль викладу), частіше просить дати відповідь на запитання одних учнів і рідше інших, неадекватно оцінює досягнення різних учнів. Часто учні з етнічних меншин незадоволені тим, що рівень очікувань вчителя стосовно них є набагато нижчим, ніж щодо представників домінуючої національної спільноти [16; 17; 21].

Результатом професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога є опанування ним таких соціокультурних цінностей, як: особистісні цінності людини, яка перебуває в постійному діалозі із собою, з іншими людьми, національною культурою, культурами країн, мова яких вивчається; цінності педагогічної діяльності; цінності культури спілкування державною, рідною, іноземною мовами; цінності освітнього середовища факультету, вищого навчального закладу, а

також педагогічної практики, де відбувається формування майбутнього фахівця; цінності культури особистості (педагогічної, психологічної, екологічної, естетичної) [37, с.23-24].

Учені Г. Єлізарова та Л.Халяпіна вважають, що велика кількість лінгвокультурознавчого матеріалу в Інтернет-ресурсах дає можливість відібрати і систематизувати Інтернет-дискурс різних стилів і жанрів, які відображають концепт різних рівнів, тому процес формування полікультурної мовної особистості відбувається засобами мережі Інтернет [33, с.8-20].

Слідом за вченими науковець І. Макаренко також розглядає Інтернет як один із способів пізнання людиною полікультурного світу. Вона подає педагогічну технологію використання навчальних проєктів як засобу розширення іншомовної комунікативної компетенції студентів у процесі поглиблення полікультурної спрямованості їх мовної підготовки [50, с.94].

За останнє десятиріччя значно збільшилася чисельність європейців, що володіють двома чи трьома іноземними мовами. Багатокультурне й багатомовне європейське співтовариство однією з найбільш важливих цілей сучасної освіти вважає обов'язкове знання іноземних мов кожною молодою людиною. Як зазначається в заключній доповіді проєкту Ради Європи, навчання іноземної мови для європейської громади необхідно для полегшення вільного пересування людей, інформації та ідей в Європі з метою побудови взаєморозуміння та сприйняття культурного й мовного розмаїття в багатомовній та багатокультурній Європі та виховання поваги до національного самовизначення [40, с.18].

Безумовно, особливе місце в цьому процесі належить вчителю іноземних мов. Ми погоджуємося що, до принципів здійснення полікультурної освіти майбутніх учителів іноземних мов належать: орієнтація на полікультурне й полілінгвальне навчання; інтегративний

комунікативно-діяльнісний підхід до мовної освіти під час співвивчення мов як інструменту спілкування, узагальнення досягнень матеріальної та духовної культур цивілізації людства, засобу міжкультурної взаємодії; залучення сучасних технологій до розвитку засобів масової комунікації з ціллю полікультурної освіти [18, с.89-90].

Тлумачення освітньої мети може бути доповнене більш глибоким засвоєнням рідної культури через зіткнення з іншою культурою та взаємодію з нею, а також розширенням мовного, соціального та інтелектуального горизонту тих, хто навчається. Досягнення розвиваючої цілі навчання передбачає: розвиток вміння проникати в культуру країни, мова якої вивчається, під час зіткнення суспільних, культурних і мовних реалій, використовувати соціокультурний фон для розуміння й тлумачення соціокультурних елементів, розуміти приналежність до національного і світового співтовариства, формулювати власну точку зору; розвиток здатності орієнтуватися в ціннісних категоріях власного та чужого суспільства [20, с.37].

Ще одним важливим аспектом в полікультурній компетентності вчителя є інноваційний напрямок. Освіта, як одна з найважливіших складових суспільства повинна швидко реагувати на науково-технічний прогрес. Тому особливої уваги заслуговує проблема впровадження інновацій в освіту. Про інновації говорять багато, але саме поняття є багатозначним. Звичним для нас тлумаченням інноваційної освіти сприймається, як запровадження у навчання комп'ютерних технологій чи мультимедійних програм. Але інновацію в освіті розглядають як реалізоване нововведення – у змісті, методах, прийомах і формах навчальної діяльності та виховання особистості (методиках, технологіях). Діяльність сучасного вчителя іноземної мови передбачає створення умов для розвитку поліцентричності світогляду учнів засобами предмета, а ефективність цієї діяльності залежатиме від рівня сформованості в них полікультурної компетентності [41, с.156].

Формування іншомовної комунікативної компетентності передбачає сформованість мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенції. Останню розуміють як обізнаність про культуру звичай країни, традиції, мову яка вивчається [14, с.25].

Разом з тим проблема глобалізації соціокультурного простору, бажання України увійти в європейський простір, и зумовлює необхідність внесення змін до змісту навчання іноземної мови, враховуючи зміст цього предмета через введення ще одного структурного компонента, а саме – полікультурної компетентності, яка визнана однією з ключових життєвих компетентностей на світовому рівні [1; 2; 3; 5; 12].

Пріоритетами у процесі професійного становлення майбутніх вчителів іноземної мови мають стати не лише спрямованість на конкретно предметну та методичну підготовку, що, безперечно, є важливою в професійній діяльності вчителя, але й особистісні світоглядні орієнтири, суб'єктивні якості: толерантність, діалогічність, демократичність, широка культурологічна освіченість майбутнього вчителя іноземної мови, що в результаті є запорукою продуктивної роботи в умовах полікультурного середовища.

Дослідник С. Лук'янчук вважає, що полікультурна компетентність вчителя повинна включати три головні компоненти: усвідомлення, знання і майстерність. Усвідомлення – це усвідомлення вчителем своєї власної культурної ідентичності, поглядів, цінностей. Знання характеризуються критичною оцінкою соціально-політичних, історичних та економічних обставин, що впливають на людей з різних етнічних і расових груп в їх повсякденному житті. Майстерність передбачає уважне та доброзичливе ставлення і оцінювання, розуміння потреб учнів різноманітного походження, вміння обираючи правильної методики, включення полікультурного компонента в навчальний матеріал [49, с. 48-53].

Несформованість полікультурної компетентності викладача гальмує особистісне зростання учнів, негативно впливає на ефективність усього освітнього процесу. У зв'язку з цим проблема осмислення цієї інтегративної якості особистості набуває особливої значущості й потребує нагального розв'язання. Якщо формування полікультурної компетентності спеціально не здійснюється, то епізодичне усвідомлення цієї важливої особистісної якості в педагогічній практиці відбувається неефективно й повільно [9, с.76-80].

Сучасний викладач навчальних закладів не повинен обмежуватися матеріалом свого предмета й відповідної наукової дисципліни. Необхідно прилучати студентів до досягнень матеріальної та духовної культури, стимулювати їхню творчість у сфері культури й на цій основі формувати полікультурну компетентність майбутнього носія інтегративного знання. Такі вимоги інтегративного характеру є актуальними для сучасного викладача іноземної мови. Оскільки культура стає джерелом і основою інтелектуально-особистісного зростання тільки в руках духовної людини, глобальним стратегічним завданням освіти є початкове й докорінне перетворення менталітету сучасного викладача – транслятора й репрезентатора культур [49, с.46].

Однією з особливостей полікультурної особистості майбутнього фахівця у процесі вивчення іноземної мови можна вважати відтворення стереотипів поведінки, наприклад, навички говорити або поводитися так, як це роблять у подібних ситуаціях носії мови [73, с.110].

Навчання іноземної мови у сучасних умовах вимагає високої майстерності викладача, постійного пошуку нових, дієвих методів навчання. Навчати необхідно лексиці, граматиці, не забуваючи при цьому про уміння спілкуватися з представниками різних національностей, зважаючи на їх культуру, манери повсякденного спілкування. У процесі міжкультурного спілкування необхідно пам'ятати про особливості національного характеру комунікантів,

специфіку їх емоційного складу, національно-специфічні особливості мислення [71, с.6]

З огляду на важливу місію саме учителя іноземних мов у полікультурному вихованні учнів, визначаємо полікультурну компетентність як основу його готовності до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища. Готовність учителя іноземної мови до професійної діяльності в полікультурному освітньому середовищі – це інтеграційна якість особистості вчителя, що включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, особистісних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для навчально-виховної діяльності в школах з поліетнічним складом [74, с. 90]

Таким чином, слідом за І.Васютенковою та Є. Єлізаровою під полікультурною компетентністю майбутнього учителя іноземної мови розуміємо професійно значущу інтегративну якість особистості студента, системне новоутворення, що забезпечує мотиви пізнання і прийняття загального і специфічного в кожній із культур як цінності, знання законів та способів життєдіяльності в полікультурному середовищі та вміння їх використовувати на практиці виховання майбутнього учня як – людини культури.

1.4. Структура полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що наразі немає єдиного погляду на сам феномен полікультурної компетентності, відповідно немає єдиного чіткого визначення та загальноприйнятої структури полікультурної компетентності.

Розглядаючи структуру полікультурної компетентності майбутнього вчителя як стандарту європейської освіти, звернемося до

сучасного словника іноземних слів, який дає наступне визначення поняття «структура»: Структура (від латинського *structura*) – взаєморозташування й зв'язок.

Рис.1. Структура полікультурної компетентності.

Л. Перетяга виокремлює чотири структурні компоненти полікультурної компетентності: когнітивний, афективний, операційний і поведінковий. Змістове наповнення когнітивного компонента становлять знання про етнокультурні особливості рідного та народів світу (мова, історія, звичаї, традиції, культура); про мультикультурну термінологію. Афективний компонент науковець визначає як емоційну реакцію, яка виникає під час засвоєння фактичної інформації і, базуючись на певних рефлексивних процесах, трансформується в позитивне емоційне ставлення до проявів різноманітних інокультурностей [24, с. 263-265].

Ми поділяємо думки Л. Перетяги щодо потреби вміти застосовувати здобуті знання в конкретних життєвих ситуаціях. Цілком логічною виступає також детермінація операційного компонента полікультурної компетентності, який спрямований на досягнення конструктивної міжетнічної взаємодії й розширення мультикультурних знань. За переконанням вітчизняного педагога, операційний компонент уміщує етноспецифічні (володіння рідною мовою, дотримання традицій і звичаїв, володіння національними ремеслами), етнонеспецифічні

(вербальна й невербальна комунікації) та інформаційні вміння (пошук полікультурної інформації, користування енциклопедичною, періодичною та Internet джерельною базою). Щодо поведінкового компонента, то, на думку науковця, він є вираженням взаємодії когнітивного, афективного та операційного компонентів полікультурної компетентності і передбачає набуття досвіду міжкультурної взаємодії [61,с.42.].

Р.Агадуллін трактує полікультурну компетентність як загальну здатність особистості до плідної суспільної, професійної й побутової життєдіяльності в умовах багатокультурного й поліетнічного суспільства, виділяє аксіологічний, особистісний та інтелектуально-діяльнісний компоненти. Згідно з цим підходом полікультурна компетентність ґрунтується на поєднанні індивідуальних рис, синтезованих знаннях, умінь і навичках продуктивної інтеркультурної та міжетнічної взаємодії [6, с.53].

Дослідниця В.Бушкова також схиляється до цієї думки, стверджуючи, що аксіологічний компонент функціонує як сукупність національних і загальнолюдських цінностей, які починають формуватися ще з раннього дитинства та розвиваються в процесі виховання й навчання. На формування особистісної складової полікультурної компетентності значно впливає соціальне оточення. Вона містить толерантність, гуманізм, національну й етнічну самосвідомість [19, с.190].

До інтелектуально-діяльнісного компонента Р. Агадуллін відносить систему культурологічних знань про рідний та іншомовні народи, вміння конструктивно взаємодіяти з носіями інших культур [6, с.34].

І. Васютенкова виділяє такі структурні елементи полікультурної компетентності:

1) культура спілкування, інформаційна, рефлексивна й методична культури; культурологічний компонент

2) знання й розуміння рідної та іноземних культур, культури спілкування з етнофорами (культура безконфліктного співіснування) [30, с.19].

Досить детально описала структуру полікультурної компетентності Л. Данилова, виокремлюючи такі її складові: мотиваційно-ціннісний компонент-мотиви, ставлення до майбутньої професії як до певної цінності й потреби особистості в саморозвитку власної полікультурної обізнаності, цілі; когнітивний компонент – сукупність знань студента про шляхи й методи самовиховання полікультурної компетентності, спроможність до узагальнення й систематизації знань; діяльнісний компонент – наявність умінь налагоджувати міжкультурну комунікацію з носіями іноземної культури, демонструвати й передавати іншим власний інструментарій саморозвитку й самопізнання, рефлексувати свою поведінку й діяльність; емоційний компонент – здатність сприймати співбесідника та ототожнювати свій внутрішній світ із його, позитивна оцінка соціальних явищ з опорою на особистісно-значущі цінності [46, с.13].

І. Кушнір також погоджується з думкою про те, що полікультурна компетентність уміщує чотири компоненти, а саме: когнітивний, аксіологічний, креативний та практичний. Під когнітивним компонентом він розуміє володіння певним багажем знань про історію, традиції, звичаї, культуру тієї іноземної держави, мову якої вивчають. До аксіологічного компонента педагог відносить знання про систему моральних, естетичних та інших цінностей, їхній зв'язок між собою, із соціальними, культурними чинниками й уявленнями іноземного народу, мову якого вивчають.

Щодо креативного компонента, то І. Кушнір вважає, що це формування в особистості певної ієрархічної ціннісної системи ставлень,

яка ґрунтується на повазі та толерантності до етнофорів. Практичний компонент науковець характеризує як досвід здійснення міжкультурної комунікації та певні поведінкові реакції, вироблені в умовах інтеркультурного спілкування [47, с. 76-77].

О. Щеглова вважає « у структурі полікультурної компетентності майбутніх спеціалістів варто виділяти такі компоненти: когнітивний – опанування соціального та культурноісторичного досвіду зарубіжних народів і країн, оволодіння цінностями світової культури; ціннісно-мотиваційний – ціннісноорієнтовна та соціально-настановна готовність майбутнього фахівця до реалізації міжкультурної комунікації та обміну, толерантність щодо представників інших культурних груп; діяльнісно-поведінковий – здатність вирішувати професійні завдання за допомогою взаємодії з носіями різних етнокультурних властивостей» [85, с. 94].

Л. Гончаренко, А. Зубко, В. Кузьменко схарактеризували зміст і структуру полікультурної компетентності педагога. Розглядаючи її як невід’ємну складову фахової підготовки, автори виокремили три основні компоненти: полікультурну грамотність (знання про різноманітність культур, які створюють полікультурне середовище; розуміння властивостей цього середовища, інших людей, гнучкий підхід стосовно національних і культурних норм, самопізнання та самостереження); уміле використання знань, умінь і навичок із полікультурності (коректний добір навчального матеріалу, методів, прийомів і форм роботи, знаходження в навчальному змісті дисципліни проблем, пов’язаних із полікультурністю); професійно-особистісні якості (здатність розуміти неповторний внутрішній світ інших людей, здатність до налагодження діалогу, емоційна стійкість, доброта, толерантність, відповідальність, психологічна урівноваженість, здатність впливати на інших) [23, с. 76].

Отже, незважаючи на незначні розбіжності науковців щодо структури полікультурної компетентності, усі вони єдині у думці про

важливість полікультурної підготовки фахівців у сучасних умовах, щоб відповідати європейським стандартам освіти та вимогам сьогодення.

Узагальнюючи погляди наукових діячів ми доходимо до висновку про те, що в структурі полікультурної компетентності майбутніх учителів необхідно виокремити наступні компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний діяльнісний.

Так, когнітивний компонент передбачає сформованість системи полікультурних знань, що виступають орієнтовною основою діяльності особистості у полікультурному суспільстві.

Мотиваційно-ціннісний компонент являє собою систему мотиваційно-ціннісних утворень: мотивів, цінностей, інтересів, потреб, полікультурних якостей, що регулюють повсякденне життя й діяльність особистості у полікультурному суспільстві.

Діяльнісний компонент відображує сформованість полікультурних умінь і навичок щодо дотримання соціальних норм і правил поведінки у полікультурнім суспільстві, наявність досвіду позитивної взаємодії із представниками різних культур.

Подальший розвиток у майбутніх учителів полікультурної компетентності відбувається завдяки цим компонентам. На основі когнітивного компоненту формуються й розвиваються такі компоненти структури.

Висновки до першого розділу

На сьогодні в педагогічній і лінгвістичній літературі існує безліч визначень компетентності, найточніше, на нашу думку, подається в роботах дослідників Дж. Равена, І. Родигіна, В. Костомарова.

Ми дійшли до висновку, що актуальною проблемою сьогодення є формування у вчителів полікультурної грамотності. У нових соціально-педагогічних умовах потрібен учитель, який є активним суб'єктом продуктивної педагогічної діяльності, а не тільки носієм сукупності наукових знань і способів їх передачі. Суспільство чекає вчителя з новим світоглядом, який володіє сучасними розвиваючим технологіями, готовий до інноваційної діяльності, до постійного педагогічного пошуку, завдяки якому і стає можливим творчий навчально-виховний процес у школі.

У ході нашого дослідження було доведено, що до основних завдань педагога для формування полікультурної спрямованості професійної підготовки майбутніх учителів є: виховання поваги і формування інтересу до національних цінностей інших народів, їх традицій, мови, культур; організація навчально-виховного процесу, побудованого на основі діалогу культур;

Незважаючи на незначні розбіжності науковців щодо структури полікультурної компетентності, усі вони єдині у думці про важливість полікультурної підготовки фахівців у сучасних умовах, щоб відповідати європейським стандартам освіти та вимогам сьогодення.

Отже, полікультурна підготовка вчителя – це актуальне питання, що вимагає досконального методологічного та методичного дослідження.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

2.1. Програма та зміст навчання полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови

Зміст навчально-виховного процесу школи, в якому знаходять своє відображення ідеї полікультурної освіти та виховання, вимагає необхідної умови – формування полікультурної компетентності учителів як складової їх професійної компетентності [46,с.13].

В.Кузьменко, Л.Гончаренко у своїй науковій роботі стверджують, що полікультурна компетентність педагога – це не лише здатність до життєдіяльності в багатокультурному середовищі, а ще й теоретична та практична готовність до здійснення професійної діяльності в такому суспільстві, яка ґрунтується на поєднанні синтезованих знань з полікультурності, умінь використовувати свої знання на практиці та професійно значущих особистісних якостях [23, с. 49].

Ядром полікультурної компетентності майбутнього іноземної мови учителя є знання, які містять: усвідомлення необхідності вивчення проблем полікультурності, які допоможуть збагнути культурні характеристики етнічних груп та їх досвід, знання, що допоможуть сформулювати гнучкий підхід до сприйняття національних та культурних норм, усвідомлення недопустимості расизму та дискримінації [26, с.21].

Полікультурно-компетентний педагог має мати такі якості: творче та креативне мислення, бачити різні варіанти вирішення однієї й тієї ж проблеми, вчитель має прагнути до нововведень на базі сучасних наукових знань, віднайти технології, які будуть ефективними в українському суспільстві, застосовувати гуманістичний характер

спілкування з учнями, уміти через спілкування виявляти психологічний контакт, комунікабельність, емпатійність, толерантність, збагнути себе носієм національної культури, бути посередником між культурою і освітою має добирати прийоми, методи, що сприятимуть атмосфері співробітництва з метою підвищення інтересу учнів до знань, які учитель їм передає [5, с. 51].

У світовому глобальному освітньому процесі формуються нова парадигма освіти, що є реакцією на виникнення сучасних соціокультурних реалій, в яких педагогічна дійсність відображається за допомогою нової мови науки. Виникає нова система наукових цінностей і пріоритетних цілей освіти, побудована на концепції особистості, заснованої на концептуальних ідеях природовідповідності, культуровідповідності та індивідуально-особистісного розвитку.

Поняття полікультурності відтворюються в таких державних документах: Конституції України [13,с.65], Законі України «Про освіту» [20,с.89], де акцентується необхідність виховання людини демократичного світогляду, яка підготовлена до життя і праці в динамічному світі, осмислює свою приналежність до українського народу, європейської цивілізації [60, с.110].

Спираючись на дослідження різних науковців, ми визначили, що полікультурна компетентність визначається як «обізнаність у контексті певних культур» [68, с.47], як «спроможність висловлювати власну думку у міжкультурній комунікації з урахуванням особливостей іншої культури», як «уміння застосовувати надбанні мовні знання та знання з культури інших країн у полікультурному середовищі у будь-якій мовленнєвій ситуації» [17, с. 211].

У системі формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови наявні такі аспекти:

1) опанування студентами теоретичного матеріалу стосовно культурних традицій інших народів світу під час аудиторної та поза аудиторної діяльності;

2) цілеспрямованість та єдність стратегії підготовки у полікультурному контексті;

3) створення освітнього середовища в умовах вищого навчального закладу для формування полікультурної спрямованості особистості студента;

4) опора на самоосвітню діяльність студента, його особистісні якості в умовах полікультурного соціуму;

5) практична значимість теоретичних положень для майбутньої професійної діяльності;

6) активне використання арсеналу програмного забезпечення, новітніх методів під час навчання для формування полікультурної компетентності особистості студента;

7) створення ситуацій для формування навичок роботи в полікультурному соціумі [19, с.78].

Важливого значення у змісті полікультурної компетентності набуває питання ціннісного відношення до іншої культури. Процес міжкультурного діалогу, який оснований на системі цінностей іншомовної та рідної культур, що є великим потенціалом розвитку полікультурної особистості. Поняття ціннісного відношення до іншомовної культури це – інтегративна якість особистості, зі стійкою мотивацією до розширення культурного досвіду, яка здатна зорієнтуватися у багатогранних культурних цінностях та синтезувати їхній збагачений потенціал, формуючи при цьому свою систему цінностей, свій національний образ та обирає спосіб творчої самореалізації у полікультурному освітньому просторі [14, с.36].

Дослідниця Н.Резнік визначає, що «процес полікультурного навчання охоплює такі аспекти: лінгвістичні (навчання лексиці),

прагматичні (правила поведінки обумовлені конкретною ситуацією та культурою), етичними (що відображає моральні цінності), елітні (література, мистецтво даного народу), естетичні (що вважається прийнятним та ввічливим в одній культурі та відрізняється від норм поведінки іншої країни) [54, с. 26].

Вона вважає, що майбутній учитель має володіти фоновими знаннями про країну, і йому необхідно надавати більше інформації про літературу, видатних людей даної країни, але не треба забувати і про масову культуру людей, які живуть у цій країні [154, с. 25].

Одним із вагомих чинників соціального життя індивіда є взаємодія освіти і культури, що становить підґрунтя для формування його загально-культурної компетентності. Це вимагає розуміння культур різних народів, їх національних традицій, особливостей мультикультурного світу та вміння жити в ньому; потребою підвищення конкурентоспроможності фахівців, їхньої адаптованості до сучасного світу; переорієнтацією на фундаментальні цінності світової культури в поєднанні зі збереженням національної самобутності у зв'язку з інтеграцією України у полікультурний простір.

Усвідомлення значення толерантного ставлення до особливостей інших культур є ознакою полікультурного суспільства; формування мотивації до міжкультурної взаємодії як індивідуальної форми взаємовідносин людей різних національностей, культур у процесі якої відбувається обмін думками, ідеями, досвідом, почуттями, яка залежить від рівня культурного розвитку, толерантності особистості, її вміння організувати комунікативну діяльність у формах, визначених мораллю суспільства. Полікультурна взаємодія також визначає мовленнєву культуру, етикет, етнотолерантність, доброзичливість, повагу до людської гідності, спрямованість особистості на розв'язання міжкультурних проблем [43, с.12].

Комунікативно-діяльнісний компонент формує здатність протистояти суперечкам з представниками інших культур, толерантне відношення до інокультурних відмінностей, розвинуті навички міжкультурної комунікації в контексті полікультурних відносин, що сприяє виявленню картини світу народу, його способу життя, є індикатором розвитку культури, демонструє здатність транслювати свої цінності в інші культури; виступає як ціннісно-нормативний регулятив культурної діяльності, відрізняє одне суспільство від іншого, сприяє його інтеграції і перетворює на культурну самобутність; виступає генератором смислів культури, елементом формування, відтворення і трансляції культури як у цілому, так і її складових [67, с. 43].

Наступним компонентом є діалог культур, який виявляється у потребі взаємодії, взаємному збагаченні. Основною ідеєю полікультурної освіти є діалог культур, адже культура засвоюється тільки в процесі взаємодії різних культур, коли виявляються особливості кожної окремої культури. У цій взаємодії важливо те, що загальнолюдські цінності допомагають зрозуміти цінності своєї культури, та зрозуміти її місце в світовій культурі [20, с.15].

«Діалог культур можливий на основі взаєморозуміння, але разом з тим – на основі індивідуального у кожній культурі. Діалог культур можливий лише на основі певного наближення кодів, наявності чи виникнення загальної ментальності, де передбачається взаєморозуміння, а взаєморозуміння передбачає тотожність» [62, с.74-78].

Успішний міжкультурний діалог вимагає низки якостей, притаманних демократичній культурі, зокрема, неупередженості, бажання висловлюватися і вислуховувати чужі думки, вміння розв'язувати конфлікти мирним шляхом і сприйняття обґрунтованих аргументів інших. Він сприяє зміцненню демократичної стабільності та подоланню забобонів і стереотипів у суспільному житті й політичній

риториці, полегшує створення коаліцій із представників різних культурних і релігійних громад, а отже, може зарадити попередженню або деескалації конфліктів [69, с.30].

Необхідність діалогу культур є умовою самозбереження людства а соціокультурна зумовленість мови дає змогу встановити факти культури народу, що в міжкультурному діалозі сприяє кращому взаєморозумінню і правильній інтерпретації діяльності особистості [59, с.24].

Ціннісно-рефлексивний компонент забезпечує усвідомлення культурних особливостей своєї держави, її приналежності, знання культури свого народу і прагнення дотримання традицій, розуміння правил взаємодії людей у сім'ї, суспільстві; прагнення безконфліктного проживання з іншими народами, необхідності активної життєвої позиції щодо негативних проявів у соціумі, моральних, духовних та історико-культурних цінностей, високої мовної культури, толерантного ставлення до історії та культури інших народностей, які проживають в Україні та інших державах [63, с.18].

Отже, нами було виокремлено основні структурні компоненти (мотиваційний, теоретичний та діяльнісний), критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний та ціннісно-рефлексивний).

2.2. Педагогічні умови формування полікультурної компетентності майбутніх учителів інеоземної мови

У сучасній педагогіці налічується багато визначень терміну «педагогічні умови». Ми зробили аналіз деяких визначень цього поняття.

За О. Назаровою педагогічні умови це «сукупність об'єктивних можливостей, методів, змісту, форм, педагогічних прийомів, які направлені на розв'язання дослідницьких завдань» [60, с.83].

Як зазначає дослідниця В.Коваль, педагогічні умови виступають у вигляді комплексу практично реалізованих в освітньому процесі вузу заходів, спрямованих на формування професійної компетентності, реалізацію організаційно-методичної системи фахового становлення компетентності майбутнього фахівця [83, с.125].

У своїй науковій роботі дослідник Ю. Бабанський розглядає педагогічні умови як «відповідні фактору педагогічні обставини, які сприяють проявам педагогічних закономірностей, обумовлених дією факторів аналізує у своїй роботі науковець».

Розглядаючи педагогічні умови ефективного функціонування і розвитку досліджуваного явища, Н. Яковлева зазначає, що вони характеризують у спеціальний спосіб підібрану систему заходів, яка забезпечує більш продуктивне становлення досліджуваного наукового явища [248, с.7].

Під педагогічною умовою дослідниця В.Коваль розуміє комплекс практично реалізованих в освітньому процесі вузу заходів, спрямованих на формування професійної компетентності, реалізацію організаційно-методичної системи фахового становлення компетентності майбутнього фахівця [83, с.125].

З точки зору психології «умова» це - сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що можливо впливають на розвиток психічного явища [20, с.42].

Під дидактичними умовами, дослідник О. Дубасенюк розуміє сукупність педагогічних реалій, в яких здійснюється освітній процес, і які визначають ефективність вирішення поставлених завдань навчання, виховання і розвитку особистості [31, с. 283].

Н.Коршунова, визначення терміну «умова» ділить на дві смислові групи. До першої групи відносяться тлумачення із загальним змістом – «усе те, від чого залежить інше», до другої – зі змістом «середовище, у якому щось відбувається, і без якого не можуть існувати предмети і

явища» [42, с. 56-57]. Дослідниця наголошує, що суть даного терміну полягає « у заданому рівні узагальнення при розгляді категорії «умова»: якщо семантика першої групи розміщена на рівні абстракції, і є результатом ідеальних побудов, то семантика другої запозичена безпосередньо з реальності» [103, с.7].

Отже, під педагогічними умовами ефективного функціонування системи формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови ми розуміємо систему заходів в організації педагогічного процесу підготовки майбутніх учителів іноземної мови, які забезпечують поліпшення даного процесу і дозволяють досягти бажаного результату засобами інтерактивної діяльності, які є більш ефективними [39, с.69].

На наш погляд, учитель іноземної мови, як і вчителі інших гуманітарних предметів, має бути особливо ретельно підготовлений до спілкування у шкільному середовищі, розуміти й усвідомлювати його як багатокультурне, щоб навчити учнів засобами іноземної мови долучатися до діалогу культур, заглиблюватися до власної культури та поважати й цінувати особливості будь-якої культури. Діяльність сучасного вчителя іноземної мови передбачає створення умов для розвитку світогляду учнів засобами предмета [61, с.56], ефективність цієї діяльності залежатиме від рівня сформованості в них полікультурної компетентності. Саме тому формування полікультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови, є важливим компонентом для формування їх професійної діяльності та відповідає компетентісно зорієнтованому вектору системи вищої освіти сьогодні. Звісно, визнана полікультурність українського суспільства сама по собі не є запорукою формування відповідних умінь та якостей майбутнього учителя іноземної мови до професійної діяльності в полікультурному просторі і потребує системного підходу та відповідним чином розроблених

технологій прищеплення таких умінь у процесі професійного становлення [74, с.45].

Аналіз деяких робочих навчальних програм з дисциплін, які, на наш погляд, є базовими у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів англійської мови, зокрема: «Практика мовлення», «Практична фонетика», «Теоретична фонетика», «Теоретична граматика», «Методика навчання іноземних мов», «Історія англійської мови», «Країнознавство», «Педагогіка вищої школи», – виявив здебільшого відсутність спрямованості на формування полікультурної компетентності у студентів-мовників.

Для того щоб реалізувати ці умови полікультурності треба реформувати всю систему вищої педагогічної освіти, її правової бази, організації, переглянути особливості, характеру та методики викладання дисциплін. Разом з тим вважаємо, що саме предметна галузь практично реалізує процес розвитку полікультурності як системотворчої якості особистості. Адже потенційні можливості дисциплін, що викладаються у вищих навчальних закладах, в контексті визначених проблем напрочуд великі [74, с. 15].

Таким чином, формування професійної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови, здатних до роботи в умовах полікультурного простору, до становлення полікультурності світоглядної позиції учнів зумовлює пошук шляхів вирішення проблеми підготовки якісно нового складу педагогічних кадрів на засадах культурологічного, полікультурного підходів до освіти.

На нашу думку, процес формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови буде ефективним, у ВНЗ будуть реалізовані такі педагогічні умови:

- 1) актуалізація полікультурного змісту дисциплін підготовки майбутніх учителів;

2) використання в освітньому процесі інтерактивних методів, спрямованих на формування полікультурних якостей, умінь та навичок міжкультурного міжособистісного спілкування;

3) забезпечення єдності аудиторної та позааудиторної роботи в педагогічному університеті [76, с.40].

Ми вважаємо, що розмежувати кожен із педагогічних умов неможливо, адже процес підготовки студентів-учителів іноземної мови має цілісний, характер і відбувається в єдиному навчально-виховному просторі ВНЗ.

Відтак завданням вищої школи України є не лише підготовка спеціалістів відповідного профілю, а й формування особистості громадянина, свідомого учасника державотворчих, а також світових процесів. Виховання «людини культури» – кінцева мета навчального процесу, запорука й умова формування професійної компетентності студента, реалізація його в суспільстві як особистості й фахівця [80, с.16], адже у наш час освіта є полікультурною і спрямована на розвиток майбутніх фахівців.

Реалізація підростаючим поколінням своїх високих потенційних можливостей зумовила потребу в підготовці високопрофесійних учителів здатних осмислити власну культурну спадщину у її взаємозалежності з іншими культурами, включаючи розвиток поваги до відмінностей, зумовлених аспектами власне соціального статусу, релігії, культури, національності, психофізичних можливостей або їх обмеженості, пізнати власну культуру у ширшому загальносвітовому контексті у спосіб, що дозволяє розуміти і поважати інших людей, які відрізняються за тими чи іншими ознаками, та співпрацювати з ними для розбудови кращої культурно різноманітної і рівноправної світової спільноти [47, с. 14-16].

Теорія мотивації впливає з необхідності будувати педагогічний процес таким чином, щоб його методика орієнтувалася на якомога

глибше проникнення у внутрішній світ. В основі теорії й практики мотивації лежить оптимістична гуманістична концепція, зорієнтована на великі потенціальні здібності й можливості. Вона ґрунтується на тому положенні, що саме спонукальна, а не примусова сила навчання й виховання здатна перетворити особистість з об'єкта впливу педагогів на суб'єкт особистого розвитку [47, с.36].

Стимули являють собою такі чинники поведінки людини, які сприяють усвідомленню нею своїх потреб і на основі відповідних мотивів та орієнтації допомагають вибору найцінніших із них в соціальному та особистісному плані.

Нами було встановлено, що під час педагогічної підготовки майбутній фахівець перебуває під впливом мотивів, одні з них є доміантними, інші – підпорядкованими, одні – усвідомленими та неусвідомленими. Психологічно найвагомішими мотивами, що спонукають до знань є потяг до знань та інтерес до процесу їх набуття. Кожен студент не стільки об'єкт, що потребує впливу, а стільки особистість, що розвивається в процесі навчання, і він повинен мати потужні джерела мотивації до навчання [85, с.134].

Нами було виявлено, що процес мотивації включає в себе: морально-психологічну стимуляцію навчальної діяльності; прагнення людини домагатися успіху в різних видах діяльності; пошук відповідей на запитання «навіщо»? «чому?», «заради чого?».

Наступною передумовою формування полікультурної компетентності ми вважаємо діяльнісну самореалізацію особистості в полікультурному освітньому просторі. У даному випадку під поняттям «самореалізація» ми розуміємо «здатність особистості реалізувати себе, спираючись на власний потенціал, використовуючи для цього зовнішні, та знаходячи внутрішні ресурси». Це постійне прагнення людини до повного розвитку можливостей, найважливіший мотив, мета людського

буття, опосередкований характер прояву через ефекти і результати діяльності, через зміни в особистості, які проявляються в діяльності.

Розуміння і пояснення цього феномену в системі діяльнісного підходу дозволяє прослідкувати процес самореалізації через систему діяльнісних конструктів та психічних новоутворень особистості, відкриває можливості пізнання психологічної структури самореалізації і внутрішніх механізмів взаємодії її окремих характеристик [64, с.54].

Реалізація людиною власних буттєвих цінностей та смислу свого існування в освітньому просторі, відповідно до внутрішнього світу особистості, її глибинних інтересів, ціннісних орієнтацій та установок здійснюється через власні зусилля, співдіяльність і співтворчість з іншими людьми, соціумом і світом, через успішне опанування рольових функцій в різних формах діяльності, що конструюють освітній простір [18, с.120].

Аналізуючи теоретичний аналіз ми дослідили, що професійне самовизначення є також психологічною передумовою формування полікультурної компетентності. На думку, дослідниці О. Бабелюк «особистісними передумовами успішності самовизначення є такі якості як рефлексивність, самостійність, інтернальність, соціальний інтелект, мотивація досягнення» [12, с. 8].

« У процесі професійного становлення майбутньої полікультурної особистості майбутнього учителя іноземної мови важливою характерною особливістю є емпатійність, оскільки вона є раціонально-інтуїтивною формою відображення іншої людини, яка дозволяє подолати її психологічний захист і збагнути причини і наслідки реакцій з метою прогнозування та адекватного впливу на її поведінку [14, с.47]

Важливим завданням її підготовки майбутніх учителів іноземної мови є врахування педагогічного потенціалу полікультурного компоненту професійної підготовки, передача повноцінних уявлень про культурне та мовно-культурне різноманіття сучасного українського

суспільства, виховання у представників усіх національностей взаємного розуміння, а також внесок інших культур в українську історію і знань про мови й переконаність у цінності культурного різноманіття; подолання комплексів культурної меншовартості поваги й терпимості, здатності до міжетнічного й міжкультурного діалогу [11, с.38-44].

Процес такої підготовки відбувається у полікультурному освітньому середовищі. Найважливішою умовою реалізації полікультурної освіти є використання потенціалів полікультурного навчально-виховного середовища й соціокультурного оточення з метою взаємозбагачення, взаєморозуміння суб'єктів освітнього процесу, задоволення пізнавальних, культурних, освітніх інтересів і потреб студентів, виховання їх у душі миру.

Полікультурне навчально-виховне середовище вищих навчальних закладів на думку О. Гриви, представляє собою «духовно насичену атмосферу міжособистісних контактів, що обумовлює світогляд, стиль мислення й поведінки включених у неї суб'єктів і стимулює потребу залучення до загальнонаціональних і загальнолюдських духовних цінностей» [46, с.79].

Полікультурне освітнє середовище, на думку Л.Лур'є, «покликано зберегти в собі дві тенденції, важливі для повноцінного розвитку особистості: усвідомлення національної культури свого народу й прагнення увійти із цією культурою у світовий цивілізаційний процес» [112, с. 112].

Основними характеристиками полікультурного освітнього середовища, на думку А.Богданова є орієнтація на гуманістичні цінності в розвитку індивідуальності кожного студента; – захист прав особистості на освіту; забезпечення свободи вибору освітнього шляху для всіх студентів; формування в студентів готовності до збереження й відтворення культури; розкриття творчого потенціалу суб'єктів освітнього процесу [23, с.90].

Аналіз результатів досліджень, присвячених проблемам осмислення й опису освітнього середовища дозволяє в якості структурних компонентів полікультурного навчально-виховного середовища ВНЗ виділити такі, які відображені у таблиці 2.1:

Критерії	Показники
Когнітивний	- знання універсальних етичних принципів та цінностей людства - знання взаємозв'язків власної культури з культурами інших народів - знання культурних відмінностей інших народів;
Мотиваційно - ціннісний	- прагнення до збагачення власного полікультурного досвіду; - самоусвідомлення своїх власних цінностей та переконань, які ґрунтуються на розумінні власних культурних норм; - бажання толерантного відношення до іншомовних представників - толерантне ставлення до незрозумілого, поступливість, емпатія (співчутливість); - усвідомлення цінності кожної нації, культури; - бажання пізнати культуру країни через її мову
Діяльнісний	- вміння з повагою ставитися до оточення; - вміння регулювати конфлікти, уміння уникати конфліктів, знаходити компромісне рішення; - сформованість комунікативних навичок(уміння ефективно спілкуватися з іншими, уміння

	відчувати особливості людини чи групи людей, обмінюватися з ними інформацією усно та письмово); - сформованість вміння розпізнавати культурну конотацію слів та фраз іншої мови;
Рефлексивний	- самостійність, гнучкість та варіативність мислення та творчої діяльності; - здатність та готовність до саморозвитку та самореалізації - уміння займати рефлексивну позицію та творчу діяльність у ситуаціях полікультурного змісту; - уміння прогнозувати результат своїх дій; - осмислення ціннісної основи своєї діяльності.

До першого критерію відноситься когнітивний, який передбачає передбачає засвоєння понять з полікультурності, основні складові полікультурної педагогіки, інформації про полікультурне суспільство, міжетнічної взаємодії її історію, глобалізаційні процеси в сучасному світі становлення та розвиток. Аналіз наукових робіт дозволяє нам стверджувати, що знання є результатом процесу пізнання дійсності, відображення її у вигляді уявлень, понять суджень, теорій (І. Ісаєв, М. Скаткін, В. Сластьонін та інші) [12, с.68].

До змістової характеристики полікультурних знань відноситься:

1) предметність знань, тобто особливості та обсяг змісту конкретної навчальної дисципліни; 2) системність знань як виділення у системі знань класів, видів, типів та якостей знань; 3) ступінь новизни знань відносно минулого досвіду студентів; 4) ґрунтовність знань як розподіл знань на поняття, визначення, класифікацію, доведення, описування, пояснення, факти, теорію [75, с.8].

Мотиваційно-ціннісний критерій передбачає природну потребу студента в збагаченні знаннями про культуру інших народів; усвідомлення важливості толерантного відношення до відмінностей інших культур та їх представників; виявлення інтересу (цікавості) до особливості побуту та діяльності представників інших національностей; спрямованість особистості на розв'язання міжкультурних проблем, визначає внутрішню позицію особистості, характеризує патріотичність особистості [79, с. 45].

Було встановлено, що важливою умовою мотивації є ознайомлення з культурою та полікультурністю; зацікавлення майбутніх учителів іноземної мови здійснювати полікультурне виховання особистості, звернення уваги студентів на вивчення аспектів національної культури, яка допоможе збагнути загальнолюдські цінності [76, с.154].

Формування мотиваційно-ціннісного компонента передбачає також організацію навчально-пізнавальної діяльності майбутніх педагогів, активізацію пізнавальних процесів зацікавленості інокультурними аспектами життя. Його показниками є усвідомлення важливості міжкультурного діалогу, формування толерантності [50, с.64].

Усвідомлення важливості міжкультурного діалогу як відкритого та шанобливого обміну думками, на основі взаєморозуміння та поваги, між окремими людьми та групами людей, що різняться за культурними, релігійними й мовними ознаками, а також за історичним походженням [45, с.118].

Наступний компонент, який на нашу думку є не менш важливим – це толерантність, який заключається в умінні людини приймати людей з іншою свідомістю, культурою, традиціями, психологічну готовність до взаємодії з представниками інших національностей на основі терпимості та згоди [52,с.95].

Н.Платонова зазначає, що «толерантність, це – «активне, терпиме, нестереотипне, небайдуже ставлення до культури, мови, релігії, звичаїв, зовнішнього вигляду представників інших етносів, що передбачає такі способи поведінки у конфліктах, як компроміс і співробітництво»[139, с.12]. Сформованої активності студентів, розширює їх комунікативні можливості та сприяє толерантному відношенню до культурних особливостей іншої країни» [83, с.37].

До третього критерію відноситься діяльнісний, який передбачає вміння протистояти конфліктам з представниками інших культур, сформованість вміння розпізнавати культурну конотацію слів та фраз іншої мови вміння взаємодіяти з представниками інших культур, розвиток толерантного відношення до культурних відмінностей, розвинуті навички міжкультурної комунікації в контексті полікультурних відносин, здатність до ефективних стратегій діалогу, вміння особистості вступати в контакт, комунікабельність [61, с.94]. Показниками цього критерію є успішне здійснення самостійного творчого пошуку у вирішенні проблем; рефлексія власної діяльності і поведінки, вміння і бажання передавати свій досвід іншим [63, с.14].

«Самостійність – є ознакою діялісного критерію, який виражається в змозі вирішувати творчі та цікаві завдання, визначати засоби аналізу Самостійна діяльність передбачає самостійне мислення студентів, прояв творчої ініціативи» [65, с.64].

Нами було встановлено, що до характерних ознак самостійності відносяться: вміння самостійно мислити, приймати рішення, наявність у студентів власних поглядів і переконань, мати змогу відстоювати свою точку зору. Майбутні учителі іноземних мов мають уміти керувати своєю діяльністю: оцінювати, планувати, контролювати, коригувати її, з огляду на умови виконання завдань. Здатність до самоаналізу та самооцінки характеризують прояви у процесах саморегуляції індивідом

власної діяльності, самоконтролі та самооцінці дій і результатів щодо поставленої мети.

Креативність – це здатність до створення нового, нетрадиційний підхід до організації навчально-виховного процесу, вміння творчо вирішувати будь-які професійні проблеми, взаємодіяти з представниками інших національностей, вміння розвивати креативність [2, с.56].

Рефлексивний критерій проявляється в розвитку комунікативних навичок, в умінні аналізувати полікультурні ситуації, характеризується самостійністю, гнучкістю та готовністю до самореалізації, здатністю до рефлексії та творчої діяльності в ситуаціях полікультурного змісту [2, с.34].

Нами було встановлено, що основними функціями рефлексивної діяльності виступають:

1) організаторська, яка проявляється в взаємодії педагога та студентів та сприяє організації найбільш продуктивної діяльності..

2) проектувальна – рефлексія передбачає моделювання, проектування навчальної діяльності, взаємодії учасників педагогічного процесу

3) комунікативна – рефлексія являється важливим чинником спілкування між учителем та студентом або спілкування між студентами.

4) мотиваційна – визначає результативність дій, характер, взаємодію студентів та викладача

5) смислоутворююча – утворюється за допомогою формування свідомості студентів під час міжкультурної взаємодії

6) корекційна – рефлексія стимулює зміну та усвідомлення власних дій у процесі полікультурної взаємодії [6, с.19].

За допомогою цих критеріїв можна дати оцінку рівня полікультурної компетентності студентів, адже формування

полікультурної компетентності студентів залежить від визначення її рівневої характеристики.

Отже, *першою умовою* ефективного формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови є створення полікультурного освітнього середовища для формування полікультурної спрямованості особистості студента.

Другою умовою ефективного формування полікультурної компетентності студентів вважаємо опору на самоосвітню діяльність студента, « його особистісні якості в умовах полікультурного соціуму. Важливою складовою в освітньому процесі формування і становлення особистості студента є культура самоосвітньої діяльності студента, провідна форма вдосконалення професійної компетентності, що усвідомлює важливість поширення та поглибленні знань, узагальнення досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої роботи, спрямованої на саморозвиток і самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб державного замовлення» [26, с.13].

Даний процес передбачає також ознайомлення з новітніми науковими дослідженнями, пошук нових напрямків у методиці й організації майбутньої професійної діяльності, розгляд на високому науковому рівні професійних проблем, що можуть викликати труднощі у подальшій практичній роботі.

Формування самосвідомості майбутнього професіонала бажано ґрунтувати на гуманістичному уявленні завдань майбутньої професійної діяльності, морально-ціннісних орієнтаціях молодого людини, фахової свідомості та мислення, творчих активних дій в рамках відведеної компетенції. Відтак, *третьою умовою* процесу ефективного формування полікультурної компетентності студентів є цілеспрямованість та єдність стратегії мовної підготовки у полікультурному контексті на засадах лінгвокраїнознавчого підходу. У контексті полікультурної освіти процес

вивчення іноземної мови розглядається як засвоєння світових духовних цінностей, ознайомлення із національно-специфічними особливостями культури, що обумовлює застосування лінгвокраїнознавчого підходу [26, с.14].

Мовна і лінгвокраїнознавча підготовка в навчальних закладах сприяє розвитку міжнаціонального полілогу, так як засобами іноземної мови і лінгвокраїнознавства, певна особистість прагне в спілкуванні з людьми іншої культури зрозуміти їх специфічну систему сприйняття, пізнання, мислення, їх систему цінностей і вчинків, інтегрувати новий досвід у власну культурну систему. Зміст лінгвокраїнознавчої підготовки у вищих навчальних закладах, базується на фонових знаннях, тобто на знаннях географічних, культурно-історичних, суспільно-політичних та етнографічних реаліях, необхідних для досягнення взаєморозуміння учасників міжнаціонального полілогу в процесі європейської інтеграції [22, с.50].

Успіх міжкультурної комунікації залежать від дотримання ряду мовних стратегій:

1) визнання плюралізму думок, наявності різноманіття точок зору на різні проблеми сучасного життя, що є необхідною передумовою демократичного вирішення питань;

2) надання кожному можливості здійснити своє право висловити будь-яку точку зору;

3) надання представникам різних соціальних груп та громадських формувань рівних можливостей в отриманні необхідної інформації для обґрунтування своєї позиції;

4) усвідомлення того, що необхідність конструктивного діалогу диктується не волею окремих осіб, а реально ситуацією, що склалася, пов'язаною з вирішенням життєво важливих проблем для тієї чи іншої сторони;

5) визначення загальної платформи для подальшої взаємодії та

співпраці, прагнення знайти у висловлюваннях противника і його поведінці те, що єднає з ним, а не роз'єднує. Активне використання арсеналу інноваційних методів у процесі полікультурної підготовки майбутніх учителів початкової школи на засадах лінгвокраїнознавчого підходу

б) четверта умова ефективного формування полікультурної компетентності студентів [39, с.68-70].

Отже, зазначені нами педагогічні умови будуть позитивно впливати на формування полікультурної компетентності майбутнього учителя іноземної мови.

2.3. Технологія формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови

Технологія навчання іноземної мови при формуванні полікультурної компетентності повинна відображати елементи проблемності, наукового пошуку, самостійної роботи, спільної діяльності.

Технологія навчання іноземним мовам в педагогічному вузі має певну свободу роботи викладача і орієнтує студентів на індивідуальну та групову самостійну творчість. Ця особливість створює умови для введення в технологію ряду інноваційних прийомів, які здатні вирішувати не тільки завдання навчання іноземної мови, а й формувати у студентів полікультурну компетентність. Ми вважаємо, що організовані завдання для студентів в умовах компетентнісного підходу будуть направляти їх наукову, самостійну активність, підвищувати внутрішню мотивацію.

Дослідження показали, що одним з ефективних способів розвитку толерантних відносин, а значить і полікультурної компетентності є діалог культур, в якому культура розглядається як спілкування, духовні

цінності, форма діалогу, як процес породження особистостями свого буття. Ця особливість спонукає вибудовувати структуру занять з іноземної мови на основі характерних ознак методу діалогу культур [42, с.60-62].

Розглянувши діалог культур як один із способів формування полікультурної компетентності, ми припускаємо його реалізацію в освітньому процесі засобом інших методів. Багато авторів сходяться на думці, що продуктивні такі активні методи в педагогіці щодо формуванню полікультурної компетентності, як Інтернет - комунікація, дискусія, діалог, рольові гра, тренінг, проектна діяльність [39, с.70].

Формування полікультурної компетентності на заняттях іноземної мови впроваджується в програму навчання, оснащуючи її національними культурами, способами, що приводять до успішної комунікації. До завдань викладача входить правильна організація занять з іноземної мови [67, с.167].

У процесі діалогу з іншими культурами особливе місце займають знання культурних особливостей. Розглядаючи комунікацію в контексті діалогу культур, важливо знайомити студентів з досягненнями культури і мистецтва інших народів, при цьому з огляду на традиції свого народу [40, с.167].

У зв'язку з виділеними особливостями автором нами був здійснений наступний алгоритм дій на заняттях з іноземної мови:

- 1) відбір культурознавчого матеріалу, на основі як рідної культури, так і інші;
- 2) навчання студентів прийнятним формам взаємодії з людтмі засобами іноземної мови;
- 3) навчання застосовувати національно-культурну лексику в діалозі;
- 4) підбір ролі різних соціальних груп;
- 5) використання методів поведінки тієї чи іншої культури [43, с.30].

Як прийоми тренінгового методу на заняттях включаються рольові ігри, аналіз будь-якої ситуації, групові дискусії. Структура занять включає головну мету, формування толерантних відносин, якої відповідали теми тренінгу. Будь-яка стандартна тема з іноземної мови: сім'я, навчання, моє рідне місто і т. Д. Розглядалася в порівнянні, аналізі своєї рідної культури, розумінні власної ідентичності. Кожна тема допомагала студентам, які перебувають в меншості, розкрити свій культурний потенціал на тлі інших. З одного боку, здійснювалася мовна підготовка студентів педвузів, з іншого, формування полікультурної компетентності [47, с.75].

Застосування тренінгового методу на заняттях іноземної мови передбачало більшою мірою групову, спільну діяльність студентів, де залишаючись посередником в процесі тренінгу, викладач давав студентам свободу дій, що сприяє розвитку мислення за допомогою співпраці в групі, а відповідно і самостійності. Будучи ініціаторами групового тренінгу, студенти беруть участь в живому спілкуванні порівняльних факторів. При такій формі роботи спостерігалася внутрішня мотивація спілкування, що має одне з головних місць в полікультурної компетентності.

З метою розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів на заняттях з англійської мови можна як приклад, використовувати наступні тренінгові вправи:

Step 1. Everyone pronounces his name and three of his qualities beginning with the same letter. This exercise develops resourcefulness and flexibility of thinking. The task may be simplified /2 qualities/.

Step 2. Everyone should pronounce his name, one of his real hobbies, and one he wants to have, then the next participant repeats all that has been said by the previous participant and adds his information. Example: going out with friends, listening to music, dancing, playing the guitar, skating.

Step 3. Every participant should think about what he can do other than the profession he is studying at the university. Everyone explains his / her choice.

Step 4. T.: Now we are going to have a very funny task. Think for two minutes and then answer the question “What feeling does your neighbor evoke in you?” We want to hear the brightest and freshest impression. Example: talkative, honest, sympathetic, pretty, kind, diligent, gentle, stylish, popular, active...

Step 5. T.: We have had a great time. And now our finishing exercise is linked with advertising promotion tradition of making mottoes, inscriptions, and the like on the billboards. This inscription (saying) is to display the life position, motto of the owner. Each person says the phrase to one of the participants, handing him the ball. Example: Easy come, easy go. Say little but do more. No pains, no gains. Nothing venture, nothing gain.

Розглядаючи спосіб рольових ігор при формуванні ПК, можна виділити характерну особливість вживання в роль, імітація чужої поведінки. Гра несе в собі соціальну функцію, що сприяє соціальній взаємодії. В результаті застосування даного методу на заняттях з іноземної мови ми побачили, що рольова гра з елементами вживання в іншу культуру допомагає учнем розкріпачитися, почувати себе комфортніше і впевненіше в соціальній взаємодії і адаптуватися до різних заданих ситуацій.

Наведемо приклад рольової гри «Дискусія між українськими англійськими однолітками».

Половина аудиторії виступає в ролі українських студентів, інші студенти – «гості з Великої Британії». Студенти повинні розповісти «закордонним гостям» про свою країну, її географічне положення, столицю, традиції, права і обов'язки громадян України і задають «британцям» аналогічні питання.

Обидві сторони повинні задати декілька питань і відповісти.

Типові питання були такими:

- 1) *What countries does Ukraine (the UK) border on?*
- 2) *What is the area of your country?*
- 3) *What is its climate like?*
- 4) *What are its main mineral resources?*
- 5) *What is its relief like?*
- 6) *What are the main rivers of your country? How long are they?*
- 7) *What is the capital of your country? What are its main economic and cultural centers?*
- 8) *What is the population of your country?*
- 9) *Speak about the emblem of your country.*
- 10) *What do you know about its flag?*
- 11) *What do you know about the political system of your country?*
- 12) *What are the main historic periods of your country?*
- 13) *What monuments of Kyiv (London) would you recommend us to see?*
- 14) *Speak about your favourite monument of your home city.*
- 15) *What industries are most developed in your country?*
- 16) *What environmental problems does your country have?*

У ході дискусії студенти можуть користуватися таблицями, картами у яких містяться дані про площу і політичні системи України й Британії, а також додатковою інформацією про рельєф клімат, корисні копалини, водяні ресурси цих країн. Використовувалися також фотографії з видами Лондона, визначними пам'ятками Києва.

Формування полікультурної компетентності передбачає позбавлення від стереотипів, тому при навчанні іноземної мови ми можемо використовувати технічний засіб навчання – Інтернет, у вигляді науково-пошукової, творчої, самостійної діяльності студентів за допомогою Інтернет – комунікації і електронної адреси. Таким чином,

відбувається самостійна культурна підготовка, яка дозволила переглянути свої цінності і порівняти їх з іншими

Дослідження проблеми формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови дає нам підстави стверджувати, що «її підґрунтям в сучасних умовах є демократизація, глобалізація, культурологізація фахової підготовки у педагогічних університетах, гуманістична спрямованість, людиноцентризм, гуманітаризація, орієнтація на збереження національного і вивчення інонаціонального; зміцнення історичної та культурної спадкоємності поколінь; особистісна зорієнтованість та індивідуалізація навчально-виховного процесу у ВНЗ».

У процес полікультурного спілкування повинні бути включені всі аспекти культури: національні традиції та звичаї народу, адже студент має знати про країну досліджуваної мови, їм необхідно давати більше інформації про літературу, історію, видатних людей даної країни, побутову культуру, повсякденну поведінку, національні особливості мислення представників тієї чи іншої культури. Велика увага приділяється вивченню не тільки елітарної культури країни, але і поведінкових особливостей народу країни, мова якої вивчається. Велика увага має приділятися взаємозв'язку між процесами оволодіння рідною культурою і вивченням іноземної мови та культури.

На нашу думку, до практичних завдань навчання іноземним мовам з метою формування полікультурного компоненту професійної компетентності студентів можна віднести, насамперед, такі: «формування уявлень про культуру усного та писемного спілкування мовою, яка вивчається; формування знань про лінгвістичну та лінгвокраїнознавчу варіативність іноземної мови з метою здійснення офіційного й неофіційного спілкування; навчання дотриманню правил формальної й неформальної мовленнєвої поведінки іноземною мовою; формування понять про еквівалентну і безеквівалентну лексику;

формування та розвиток умінь використання іноземної мови як інструменту міжкультурного спілкування; навчання вмінню адекватно описувати свою культуру іноземною мовою; навчання стратегіям самонавчання на основі використання дистанційних засобів навчання іноземних мов (включаючи спілкування з представниками інших культур через систему Інтернет» [20, с.54].

Нами було досліджено, що під час вивчення іноземних мов у майбутніх учителів необхідно формувати також й інтеркультурну компетенцію, саме вона сприятиме формуванню полікультурного компоненту професійної компетентності студента, тобто вміння взаємодіяти у визначеному контексті засобами іноземної мови.

Не менш важливим аспектом становлення полікультурної компетентності є формування в майбутнього учителя ціннісних орієнтацій, які визначають її самосвідомість та позитивне ставлення до інших культур.

Основним джерелом інформації полікультурної спрямованості виступають автентичні матеріали, що своїм змістом розкривають певні аспекти проблеми з позицій іншої культури. У світлі формування полікультурної компетентності важливе значення мають урізноманітнення занять з іноземної мови матеріалами країнознавчої спрямованості включення до їх змісту уривків літературних творів і публіцистичних матеріалів, у яких культивуються загальнолюдські цінності; постановка завдань на зіставлення культурних відмінностей України та країн, мова яких вивчається (проекти, повідомлення, презентації) тощо [35, с.510].

М.Денисенко класифікує навчальні вправи щодо формування полікультурної компетентності чотирьох типів: рецептивні, рецептивно-репродуктивні, рецептивно-продуктивні та продуктивні або творчі. Вправи рецептивного типу, до них входить читання текстів культурної тематики [2, 16-17].

Зокрема, застосування мультимедійних засобів підвищує мотивацію та створює творчу атмосферу, а також демонструє можливості комп'ютерних технологій, які допомагають вирішити багато навчальних проблем, таких як: організації пізнавальної діяльності, імітації типових ситуацій спілкування засобами мультимедії, застосування отриманих знань у нових ситуаціях, ефективного тренування засвоєних умінь та навичок, автоматизованого контролю результатів навчання, можливості поєднання візуальної та звукової форм навчання мови [17, с. 56].

Систематичне використання аудіо-візуальних та інтерактивних засобів, таких як інтернет програми, художні фільми презентації, ресурси мережі Інтернет, навчальні, документальні, відеоролики, значно підвищує ефективність навчання, стимулює цікавість до вивчення мов, гуманного міжнаціонального спілкування та формування вмінь і навичок взаємодії з носіями різних культур [82, с.10-13].

Проведення конференцій, лінгвокраїнознавчих вікторин, віртуальних екскурсій, дебатів, диспутів, днів національної культури, олімпіад, творчих конкурсів, мовних тижнів, проєктів країнознавчого характеру сприяє розвитку у студентів уміння міжкультурної комунікації та вирішення конфліктів, які мають за мету виховувати поважливе ставлення до іншої думки, сприйняття різномудства всередині групи як позитивного явища, розуміння важливості існування різних підходів до вирішення проблеми [81, с.567].

Дослідниця В.Сафонова вирізнила певні принципи, для ефективності полікультурного виховання засобами іноземної мови. До них належать: «принцип дидактичної культуровідповідності, який полягає у доборі матеріалу навчальними цілями, необхідності визначити ціннісне значення і значущість відібраного матеріалу; принцип діалогу культур та цивілізацій – у необхідності аналізу автентичних або

частково автентичних матеріалів з погляду можливостей їх потенційного використання в моделюванні культурного простору за принципом кола, яке розширюється (від етнічних субкультур до світової культури); принцип домінування проблемних країнознавчих завдань – у використанні низки завдань, які поступово ускладнюються. Серед них виділяють ті, що направлені на збір, інтерпретацію та узагальнення країнознавчої інформації [50,с.76].

Отже, ураховуючи методичну домінанту при вирішенні завдань формування полікультурного виховання, необхідно звертати увагу на ступінь достовірності матеріалу; рівень когнітивної, мовної, мовленнєвої та соціокультурної складності; методичну прийнятність та ефективність цих завдань для підготовки студентів ВНЗ до якісного життя в полікультурному соціумі.

За Сивою Ю.А «центральне місце в навчанні іноземних мов поряд з отриманням лінгвокультурологічних знань займає розвиток у молоді здатності до полікультурного спілкування, тобто до адекватного взаєморозуміння двох і більше учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур» [7, с. 9].

Татохов Б.А зазначає, що «міжкультурний компонент спілкування – явище багатогранне та спрямоване на внутрішні (спілкування між представниками різних етнічних груп у межах полікультурної держави) і зовнішні (спілкування між представниками різних держав) відмінностей у ньому. Для організації міжкультурного спілкування на заняттях з іноземної мови необхідне створення навчальних комунікативних ситуацій, які визначають його умови й цілі та ставлять перед необхідністю навчити студентів позитивного підходу до іноземної мови, культури народу. Важливо визначити правильну лінію мовної поведінки в іншомовному середовищі на основі знань про особливості менталітету носіїв мови. З метою правильного й адекватного спілкування необхідно намагатися не перекладати інформацію дослівно, а знати, що і коли

потрібно сказати в конкретній ситуації. Однією з неодмінних умов досягнення такого рівня спілкування іноземною мовою є, крім знання способу вираження думок носіями мови, уміння співвіднести ці особливості з нормами і звичними оборотами рідної мови» [77, с.156-158].

Перед викладачем іноземної мови стоїть завдання не просто надати лексичні кліше, а й інтепретувати їх на рідну мову. Адже головним завданням полікультурної освіти є формування й поглиблення уявлення не тільки про специфічні відмінності в культурах, а й про їх загальні риси в глобальному сенсі. На нашу думку, викладач повинен не пояснювати нову культурну лексичну одиницю, а відразу вводити з невербальним повідомленням, у всій повноті розкрити культурне явище певних лексичних та граматичних знаків, співвіднести його з адекватним явищем рідної культури і, таким чином, створити перехрестя культур, виступаючи при цьому сполучною ланкою. Зіставлення різних прагматичних моментів тієї чи іншої культури дозволяє бачити в них не лише відмінності, але й подібності [15, с.37].

Для розвитку формування полікультурної компетентності важливо використовувати етикетну лексику, одночасно зіставляючи її з еквівалентами рідної мови, що дає студентам можливість адекватно вживати ту чи іншу лексичну одиницю [80, с.20].

Таким чином, досягаючи мети навчання полікультурної комунікації, необхідно: 1) визначати обсяг культурологічного матеріалу, запропонованого в мовній одиниці; 2) виявляти, якого роду культура відображена в тій або іншій мовній одиниці (ситуації), і відповідно відбирати та подавати навчальний матеріал; 3) зіставляти і в міру можливості проводити паралель між іншомовною культурною реалією та національним культурним явищем [18, с.137].

Для більш продуктивного спілкування в рамках діалогу культур, природно, необхідна наявність носіїв мови, які можуть безпосередньо

розповісти про їхні національні традиції і культуру, показати типові норми поведінки. Переваги спілкування з носіями мови очевидні: вони вносять «свіжість, життєвість, автентичність, які вкрай рідко можуть бути замінені навіть найкращими підручниками» [4,с.36].

Концепція діалогу культур припускає наявність, як мінімум, двох різних культур у процесі підготовки до реальної міжкультурної комунікації. «Невід'ємним компонентом процесу навчання іноземної мови та культури є вивчення рідної культури, так як вона виступає ключем до розуміння культури іноземної, адже будь-які знання будуть сприйматися тільки через призму знань, сформованих у процесі оволодіння рідною культурою. Навчати культури країни досліджуваної мови означає вчити дізнаватися, розуміти, оцінювати пріоритети» [26, с.98].

Важливо також мати наявність доступу до Інтернету та сучасних засобів комунікації, що дозволяють студентам спілкуватися зі своїми іншомовними однолітками, брати участь у онлайн-конференціях і зустрічах, тим самим вивчаючи їхню культуру іншого народу, організовувати електронне листування з молоддю закордонних навчальних закладів [26, с.100].

Однак ідеї полікультурної комунікації можуть виявитися лише модною течією, якщо студенти не забезпечені основами рідної національної культури. Оволодіння цінностями рідної культури робить сприйняття ними інших культур більш точним і всебічним. Обов'язковим моментом у вивченні іншомовної культури має бути зіставлення її з рідною. Отже, навчання полікультурної комунікації повинно починатися з перегляду ролі рідної мови в навчанні, а також взаємозв'язків рідна мова – іноземна мова, рідна культура – іноземна культура.

В умовах полікультурної реальності особливої актуальності набуває викладання гуманітарних дисциплін у ВНЗ, зокрема іноземної

мови, адже вивчення окремої мови розширює культурні знання студентів, даючи їм можливість стати повноправними членами полікультурного середовища. Як зазначає С.Тер-Мінасова, «кожен урок іноземної – це перехрестя культур, це практика міжкультурної комунікації, тому що кожне слово відображає іноземне середовище та іноземну культуру: за кожним словом обумовлене національною свідомістю уявлення про світ» [93,с. 25].

Отже, навчання іноземних мов передбачає не лише передачу лінгвістичних знань, умінь і навичок, а й вивчення культури народу, який є її носієм. Високий рівень володіння іноземною мовою є недостатнім для продуктивного необхідно володіти системою компетентностей, навчитися усвідомлювати особливості участі в міжкультурному спілкуванні, що передбачає набуття якостей полікультурно-свідомої та міжнародно-орієнтованої особистості, дотримання універсальних для культур світу норм поведінки, правил і категорій у сполученні із специфічними нормами етикету, притаманними конкретним культурам, що становить зміст полікультурної компетентності.

2.4. Система вправ для формування полікультурної компетентності майбутніх учителів

У методиці викладання іноземних мов система вправ достатньо опрацьована (Є.П.Шубін, В.А.Бухбіндер, Є.І.Пассов, Г.Т.Городілова, Е.А.Сосенко, З.М. Ієвлева та ін.).

Види вправ визначаються явищем, що є предметом вивчення. При вивченні граматики та лексики виконуються мовні вправи. Їх виконання спрямовано на усвідомлення лексико-граматичних норм мови, що вивчається. Навички та вміння їхнього вживання в мовленні формуються в мовленнєвих вправах.

Мовні вправи навчають розпізнавати різні морфологічні показники (рід іменників, прикметників, вказівних та присвійних займенників, розуміння їхньої прийменниково-відмінкової системи, засвоєння дієслівних форм, уживання прийменників та ін.). Таким чином, мовні вправи, що виконуються, повинні безпосередньо та максимально переслідувати вузьку, намічену викладачем мету [15, с.96].

Услід за С.Ніколаєвою, яка поділяє думку Ю.Пассова, вважаємо, що «система вправ має забезпечити: 1) підбір необхідних вправ, що відповідають характеру певної навички або певного вміння; 2) визначення необхідної послідовності вправ; 3) розташування навчального матеріалу та співвідношення його компонентів; 4) систематичність / регулярність виконання певних вправ; 5) взаємозв'язок різних видів мовленнєвої діяльності» [32, с.132].

У нашому дослідженні ми спиралися на загально прийнятну ІМ типологію вправ, ми розробляли їх відповідно до певних критеріїв і вимог, а саме: «1) за спрямованістю вправи на прийом або видачу інформації; 2) за ступенем комунікативності; 3) за характером виконання; 4) за участю рідної та іноземної мови; 5) за функцією у навчальному процесі; 6) за місцем виконання; 7) за наявністю або відсутністю опор; 8) за ступенем керованості викладачем; 9) за наявністю або відсутністю рольового компонента» [66, с.78],

За критерієм спрямованість вправи на прийом або видачу інформації вправи поділяються «на рецептивні, репродуктивні та продуктивні, а також їх комбінації – рецептивно-репродуктивні та рецептивно-продуктивні вправи. Кожна група вправ має своє призначення і спрямована на рішення конкретних питань».

Так, рецептивні вправи орієнтуються на розуміння та сприймання. У репродуктивних вправах учень відтворює повністю або із змінами сприйнятий ним матеріал [66, с.89].

«Продуктивні вправи направлені на самостійне продукування висловлювання різних рівнів. Якщо продукуванню висловлювання передують сприймання і розуміння тексту, то вправа – рецептивно-продуктивна. За критерієм «комунікативності» вправи поділяються на комунікативні (мовленнєві), умовнокомунікативні (умовно-мовленнєві) та некомунікативні (мовні)» [98, с.67].

У розробленій нами системі вправ основна увага приділяється вправам умовно-комунікативного та комунікативного характеру, що мають на меті формування навичок та вмінь в аудіюванні.

За критерієм функція у навчальному процесі» розрізняють тренувальні та контрольні вправи. У нашій системі представлені обидва типи вправ, оскільки ми розглядаємо систему вправ як систему навчання і як систему контролю. Тренувальні вправи мають на меті формування та розвиток компетенції в аудіюванні, а контрольні вправи спрямовані на визначення рівня сформованості цієї компетенції [75, с.7].

«За місцем виконання» вправи поділяються на аудиторні, лабораторні, домашні. За критерієм «наявність опор» в нашому дослідженні використовуються вправи з використанням штучних вербальних і невербальних опор, природних опор і без них. За «ступенем керованості вчителем» розрізняють вправи з повним, частковим і мінімальним керуванням [12, с.48].

У нашому дослідженні дії учнів на всіх етапах будуть керуватися повністю, частково або мінімально. За критерієм «наявність / відсутність рольового компонента», в нашу систему ми включили вправи з рольовим компонентом та без нього. Логічне та поступове виконання учнями розроблених вправ передбачає їх систематизацію в єдине ціле. Для цього ми обрали систему вправ метою створення якої ми вважаємо формування в учнів вміння сприймати та розуміти тексти на глобальному, детальному та критичному рівнях. В основу системи вправ

для навчання аудіювання НПТ покладено поетапну роботу з текстом [74, с.92].

Для квступного, підготовчого, основного етапу роботи з текстом ми створили групи вправ. Вправи тієї, чи іншої групи спрямовані на актуалізацію і поповнення знань, формування навичок і розвиток умінь [71, с.8].

Вправи третього етапу мовленєві, продуктивні. Усі опори зняті і вправи мають самостійний характер. Метою вправ даного етапу є навчити учнів складати власні діалоги з навчально-мовленєвими ситуаціями [55, с.137].

Частка вправ для розвитку умінь говоріння загалом складає 55% від усіх вправ для навчання даного виду мовленєвої діяльності, з них відсоток вправ для навчання діалогічного мовлення становить 71% від загального обсягу вправ другої підсистеми. 25% з них припадає на групу вправ для оволодіння «реплікуванням», тобто швидкого й адекватного реагування на репліку співрозмовника/викладача й продукування ініціативної репліки [7, с.69].

Формування полікультурної компетенції неможливе без стійкого базису лексичних навичок. Цей процес досить складний, тому що вимагає високу свідому активність. Для засвоєння лексичного матеріалу велику роль відіграють комунікативні вправи: виконання даних вправ викликає інтерес в учнів; вони мають комунікативну мету; можливість використовувати різноманітні мовні структури; немає втручання вчителя і контролю матеріалу [52, с.154].

Некомунікативні вправи становлять незначну кількість. «За характером виконання» до нашої системи входять як усні, так і письмові вправи.

Можна виділити наступні комунікативні вправи:

- 1) тренувальні (повторення хором за вчителем і складання пропозицій, гра);

2) вправи на розвиток словотвірної та контекстуальної здогадки (визначте значення незнайомих слів, утворених від відомих коренів і афіксів; прослухайте (прочитайте).

3) ряд пропозицій, здогадайтеся про значення інтернаціональних слів, схожих з семантичними еквівалентами рідної мови; доповніть пропозиції, дотримуючись наступних зразків.

4) вправи для навчання прогнозування (назвіть слова, які можуть поєднуватися з даними іменниками, прикметниками, дієсловами);

5) знайдіть закінчення кожного пропозиції з варіантів, наведених нижче; прочитайте ряд пропозицій, що відносяться до однієї теми, заповніть пропуски словами і словосполученнями, що підходять за змістом. Таким чином, виходячи з особливостей формування лексичних навичок і даного виду вправ, ми можемо зробити висновок про те, що використання комунікативних вправ на уроках англійської мови, благотворно впливає на формування лексичних навичок в студентів [61,с.159].

Підтверджуючи цю класифікацію, ми вирішили розробити кілька вправ, пов'язаних з нашою темою і впровадити їх безпосередньо в навчальний процес.

Вправа 1.

Тип і вид вправи: Комунікативна рецептивно-продуктивна з визначення позитивних і негативних стереотипів україномовного та англійського культурних середовищ.

Мета: Розвинути у студентів навички і вміння міжособистісного спілкування, ефективної міжкультурної комунікації, подолати психологічні бар'єри комунікації, покращити вміння говоріння та аудіювання.

Try to suggest and summarize the differences in stereotypes of Americans and Ukrainians, make a short list of such differences and possible ways of coping with them. Note positive and negative stereotypes. Discuss if

the possible stereotypes of one country could be negative for the other. One of the students will be the leader of the discussion.

Вправа 2.

Тип вправи: мовленєва, продуктивна

Мета: розвиток навичок діалогічного мовлення

Завдання: Student A you have just arrived in London for the first time. You have come for a holiday and to learn English. London seems a little strange and you need to ask for help.

Student B You live in London. You met someone in the street, who doesn't know much about London. Be friendly and prepare to help this person.

Вправа 2

Work in 2 groups. Role play the following situation. Two groups of Ukrainian and British students decide to celebrate some holiday (Christmas, New Year, Easter, etc) together and cook national dishes to treat each other. They cook, discuss the recipes, make others guess, what they have put into the dishes, and choose the best cooks.

Вправа 3

Учасникам знадобляться 2 листа паперу. На одному папері вони мають написати якості характеру, які вони хотіли б виключити з представника певної національності. На другому – ті якості, та риси характеру, традиції, звичаї, особливості культури, що присутні певному народу. Після цього учасники складають їх в два кошики: перший – кошик сміття, а другий – кошик покупок. Потім відбувається аналіз листків у обох кошиках.

Вправа 4

Мета: розвиток діалогічного мовлення, створення проблемних ситуацій. Студенти повинні підготувати повідомлення, спираючись на вигадану проблемну ситуацію.

Завдання: *Person A its meeting Person B at the airport. It is their first meeting. Ask about Person B's visit as a tourist.*

Вправа 5

Тип вправи: комунікативна

Мета: розвиток монологічного мовлення. Створення проблемних ситуацій. Студенти повинні підготувати повідомлення, спираючись на вигадану проблемну ситуацію.

Наприклад: *How would you feel if: got married /failed an important exam/met the Queen of England/became homeless/ had your car stolen/ inherited 1 million dollars and so on.*

Наступний вид вправ умовно-комунікативні вправи, які «характеризуються наявністю мовленнєвого завдання і ситуативністю. Такі вправи спрямовані на розвиток навичок і дають можливість тренувати мовний матеріал в умовній комунікації. Вправи комунікативного характеру спрямовані на розвиток умінь і є спеціально організованою формою спілкування, де студент реалізує акт мовленнєвої діяльності англійською мовою»[10].

Вправа 1

Тип і вид вправи. Умовно-комунікативна рецептивно-репродуктивна або комунікативна рецептивно-репродуктивна з опорою на текст.

Мета вправи. Відпрацювати отримані відомості про правильну й неправильну поведінку в середовищі іншомовної культури, вдосконалити навички і вміння говоріння та аудіювання.

Завдання : *In pairs play different situations related to the text basing your role-plays on previous discussions. Invent the situations yourself (not less than 6 different situations for the whole class) using a sample of the situation below as an example.*

Sample situation. You are a Ukrainian and you've come to the USA on business (or as a tourist). You are invited to a party at your American colleague's home. It's not a celebration of a certain occasion – just a party, not an official meeting. Model the situation that would demonstrate a wrong kind

of behavior from the point of view of Americans. (For instance, you bring a very expensive present or arrive 45 minutes late, or drink too much during the party.) Role-play the wrong behavior of a Ukrainian guest and the reaction of the Americans present. Optionally, try to reverse the situation: an American coming as a guest to a Ukrainian family and demonstrating a “wrong ” kind of behavior. Role-play several other situations of this kind inventing them yourselves.

Спосіб виконання. Робота в парах або в малих групах.

Наступний тип вправ некомунікативного характеру є підготовчими і зазвичай спрямовані на закріплення вживання певних лексичних або граматичних одиниць потрібної тематики. Некомунікативні вправи прийнято називати мовними, оскільки студенти виконують дії з мовним матеріалом поза ситуацією мовлення, приділяючи значну увагу формі [10, с.48].

Вправа 1

Тип: некомунікативна, рецептивно-репродуктивна.

Мета: розвивати навички використання ЛО.

Студенти повторюють всі слова за учителем, а після грають в гру, де повторюють ті ж слова самостійно і без допомоги вчителя.

Nouns: Africa, area, Asia, Europe, language, nationality, North America.

Verbs: award, collect, found, lose, rate, win.

Adjectives: exciting, foreign, official, successful, unforgettable.

Expressions and word combinations: Long-distance communication, means of transport, mother tongue, rush hours, round-the-world tour.

Вправа 2

Тип: некомунікативна

Мета: розвиток словотвірної та контекстуальної здогадки.

Приведи приклади іменників з використанням наступних закінчень -tion / -sion, -er / -or, -ment, -ity, -ance / -ence, -ing. Потім, працюючи в групах по 4 студенти встановить переможців, тобто їх слова не

повинні повторюватися і збігатися, обов'язково промовляють слова в півголоса.

Вправа 3

Тип: некомунікативна

Мета: розвивати навички використання ЛО

Завдання: Доповніть пропозиції, дотримуючись наступних зразків:

1. *I saw the Niagara Falls. They are beautiful. Sam was in Canada.*
2. *I went for a walk in Nottingham Forest. It was exciting and I thought about Robin Hood. Paula _____*
3. *I saw Red Square. It's one of the most beautiful squares in the world. Alex _____*
4. *I saw the Coliseum. It was impressive. George _____*
5. *I saw the Great Wall of China. It's very long. Kevin _____*

Вправа 4

Тип: некомунікативна

Мета: розвивати лексичні навички

Заповніть пропуски словами і словосполученнями, що підходять за змістом

invention, luck, custom, chance, other, another, message, communication

1. *If you want to be my friend, never tell me lies. Friends need to respect each (1).*
2. *We lost the game, unfortunately. I'm sure we were stronger than the other team, but we were out of (2) _____.*
3. *There is an old (3) _____ of cooking different apple dishes to celebrate this day. Do you know any apple pie recipes?*
4. *Sorry, Mr. Peterson can't talk to you at the moment. Would you like to leave a(4) _____ for him.*
5. *Lots of participants came from abroad and there were some (5) _____ problems during the first stage of the contest.*

6. The (6) _____ of the telephone gave people an opportunity to talk to their friends who live very far away from them.

Вправа 5

Тип вправи: некомунікативна

Мета: розвивати лексичні навички та навички перекладу.

Завдання: Прочитайте та перекладіть текст 1 у посібнику, користуючись українськими відповідниками, які подані внізу

The United Nations Organization (UNO or UN) was established to maintain (1) international peace and to foster (2) international cooperation in the resolution (3) of economic, social, cultural, and humanitarian problems. The UN was founded on 24 October 1945, when the major powers (4) ratified (5) a charter (6) that had been drawn up earlier in the year in San Francisco

1. підтримувати

2. заохочувати

3. вирішення

4. провідні країни

5. ратифікувати

6. статут

Важливою особливістю навчання ПК є його фонетичне оформлення. Таким чином, поєднання аудитивної і зорової наочності дозволяє пред'явити діалог-зразок в сукупності усіх характерних особливостей. Аудитивна та аудіовізуальна наочність (записи діалогів зразків, відео сюжети, різноманітні фоновправи для розвитку вмінь ДМ, радіопередачі, телефонні розмови тощо) ілюструють емоційну забарвленість, виразність усного мовлення. Крім того, оволодінню засобами інтонаційного оформлення мовлення допомагають різноманітні паузовані аудитивні фоновправи для імітації.

Зразок мінідіалогів:

1. *Mrs. Williams: Hello. Come in. I'm Mrs. Williams.*
2. *Gabriela: Hello, my name's Gabriela. Mrs. Williams: Where are you from? Gabriela: I'm from Argentina. Mrs. Williams: Great! We're from Wales.*
2. *Kostas: A cheese sandwich, please. Waitress: I'm sorry. We haven't got any cheese sandwiches. We've got some egg sandwiches. Kostas: OK, an egg sandwich, please. And a cup of coffee.*

Вправа 1.

Тип вправи: комунікативна, продуктивна

Мета: розвиток умінь діалогічного мовлення.

Завдання: *We're speaking with some French schoolchildren. Unfortunately, we don't know French. They don't know Ukrainian either. But still we can communicate. French schoolchildren study English as well as we do. They are going to ask us many questions about our country. Here are their questions.*

1. *Where is Ukraine situated?*
2. *Does it stand on a river?*
3. *What is the area of the country?*
4. *What is the population of the country?*
5. *What is the capital of the country?*
6. *What language is spoken in Ukraine?*
7. *What seas is it washed by?*
8. *What is the population of the capital?*
9. *What is the main street of the capital?*
- 10.. *Answer the Italian schoolchildren's questions*

Вправа 2.

Мета: розвиток умінь діалогічного мовлення

Завдання: *You're visiting your British friend who caught cold some days ago. he/she is much better but still stays in bed. Greet the boy/girl and ask about his/her health. Tell him/her how your friends and you spent the weekend in the country. Don't forget to describe the weather you had during the weekend. You*

can make use of the following key phrases: spent the weekend in the country/in a small town/in a big city went there by train/by bus/by car/on foot

The weather was It The ice seemed rode a horse/in a one-horse opensleigh skied down steep slopes skated on the pond/on the lake/on the river.

Вправа 3.

Мета: розвиток діалогічного мовлення

Завдання: *You are a Kyivan. In Maydan Nezalezhnosti you meet a foreign He tourist. (she) asks you how to get to Zoloti Vorota subway station. Help him (her). Have a look at the map (використовується англomовна мапа Києва). It will help you practise to be a good guide.*

Вправа 4

Тип: комунікативна, продуктивна

Мета: формування навичок розуміння і вживання засобів міжфразового зв'язку

Завдання: *Ти працюєш у британському (німецькому, французькому, іспанському) філіалі провідної української туристичної компанії. Розкажи потенційним клієнтам з Великобританії (Німеччини, Франції, Іспанії) про переваги проведення зимової відпустки в українських Карпатах.*

Вправа 5

Тип: вправи для формування навичок вживання засобів міжфразового зв'язку

1. *Reread the text describing English homes. Find in it some linking words (they are of lexical and pronoun type). Read them aloud.*

2. *Reread the text, which is the beginning of the story about Robinson Crusoe. Find some linking words of lexical and pronoun type and one of grammar type. Define their functions.*

3. *You are the editor of a school English newspaper. Read the text about Carnforth, a small English town, sent to your newspaper. It seems the author of the text knows very little about linking words. That's why the word Carnforth is repeated in his text very many times. Edit the text trying to change the situation*

using some linking words of lexical and pronoun type. Read aloud the sentences in which you've made changes.

CARNFORTH

Carnforth is a small town in England. Carnforth is situated not far from London. Carnforth stands on a small river. There are some bridges across the river.

You can find many cafes, hotels and shops in the centre of Carnforth. There isn't a cinema in Carnforth now. The old cinema building is now a supermarket.

There is a factory, a library, a police station, a post office and a Railway museum in Carnforth.

The museum is near the railway station. You can see a lot of trains there. I like Carnforth very much.

3. Think of a small town in Ukraine you know very well. Write an introduction to its description and the conclusion.

4. You'd like to write about your favourite town in a letter to your British pen'friend.

Think of the content of each paragraph in the main body. Use the description of Carnforth as an example. In case of any difficulty ask the teacher for help.

Вправа 6

Мета: навчити студентів правильно розташовувати мовні одиниці у діалогічному мовленні.

Режим виконання: індивідуально, в групах

Інструкція: поставте репліки у діалогах у вірному порядку.

Dialogue 1.

Really? What did you expect?

No, I've been to the UK before, but this is the first time in Glasgow.

So, what do you think of Glasgow?

Fine, I'll see what I can arrange.

Well, it's not what I expected.

There is a part like that. You must let me show you around.

Well, I suppose I thought it would be more traditional.

That would be interesting.

Is this your first trip over here?

Dialogue 2.

I'm sure I hope to get back here again.

That's a pity. Here's a lot to see.

Good. Are you here on business?

Are you staying long?

Really? That's interesting. What line are you in?

No, just a couple of days.

Yes, we're thinking of setting up an office here.

Вправа 7.

Мета: розвивати в студентів навички використання соціокультурних одиниць у діловому спілкуванні.

Інструкція: доповніть діалоги доречними фразами, формулами мовленнєвого етикету, кліше.

1) – *Hello, My name's Peter Smith.*

- *I'm John Walker.*

2) – *Mary, I... here. You'll have to*

- *Of course. I'll to Mike. He's an old friend of mine. Mike, Lilly, she's just joined our company.*

3) – *Rodger, I Mr. Clein, the Purchasing Manager from West Line.*

- *I'm.... . Come and meet him. Mr. Clein, Sunny Moon, our Export Sales*

Manager.

4) – *Hello, how....? My*

- *Nice, I'm John Peterson.*

Висновки до другого розділу

Зміст навчально-виховного процесу, в якому знаходять своє відображення ідеї полікультурної освіти та виховання, вимагає необхідної умови – формування полікультурної компетентності учителів як складової їх професійної компетентності.

До педагогічних умов належать загальноосвітні умови, які визначаються історією, стратегічним політичним напрямком розвитку держави, соціодемографічною ситуацією, станом розвитку освітніх систем. До цієї групи умов належать:

- організація єдиного освітнього середовища у вищому педагогічному навчальному закладі, що передбачає організовану роботу таких рівнів (університет, факультет, кафедра, студентська група, студент);

- оновлення змісту навчально-виховного процесу; – навчальних планів, включення нових навчальних дисциплін, при необхідності їх інтегрування, перегляд освітньо-кваліфікаційних вимог; – орієнтація на педагога конкретної спеціальності);

Однією з визначальних умов забезпечення навчально- виховного процесу, ефективності професійної підготовки майбутніх учителів до полікультурного виховання учнів є сформованість полікультурної педагогічної компетентності.

Формування полікультурної педагогічної компетентності можна здійснити на основі реалізації трьох підходів: а) передбачає формування знання та ерудиції з питань полікультурної освіти; б) оволодіння адекватним стилем педагогічного спілкування в умовах моделювання полікультурної навчально-виховної ситуації; в) формування вмінь та готовності реалізувати полікультурне виховання на практиці.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження, ми дійшли наступних висновків.

Опрацювавши та проаналізувавши наукову-педагогічну літературу з даної теми ми дійшли до висновку, що на сьогоднішній день не існує єдиного узагальненого поняття. Зважаючи на це, нами було визначено полікультурну компетентність як інтегративна якість, яка містить сукупність знань, умінь, навичків, які виражені в знаннях про культуру свого народу, поінформованість у змісті, засобах та способах взаємодії з культурою. Полікультурна компетентність реалізується в здатності вільно орієнтуватися в полікультурному світі, розуміти його цінності та зміст, позитивно взаємодіяти з носіями іншої культури.

Зміст полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови має декілька складників: інтегровані полікультурні знання, фоновані знання та професійно орієнтовані знання.

Аналізуючи різні підходи визначення цілей та концептуальних ідей полікультурної освіти робимо висновок, що метою полікультурного виховання є виховання особи, здатної до активної життєдіяльності у полікультурному середовищі. Така особа має бути всесторонньо розвиненою, мати високі етичні ідеали. Вона повинна шанувати свою та інші культури.

Узагальнюючи погляди наукових діячів на питання про структуру полікультурної компетентності студентів, ми приходимо до висновку про те, що в структурі полікультурної компетентності майбутніх учителів необхідно виокремити наступні компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний. Так, в основі когнітивного компонента лежить синтез знань про сутність культури, культурне розмаїття та особливості рідної та чужих культур, свята, політичний

устрій, визначні місця, побут і звичаї представників різних країн. Мотиваційно-ціннісний компонент являє собою систему мотиваційно-ціннісних утворень: мотивів, цінностей, інтересів, потреб, полікультурних якостей, що регулюють повсякденне життя й діяльність особистості у полікультурнім суспільстві. Діяльнісний компонент відображує сформованість компоненти є тією базою, на якій відбувається подальший розвиток у майбутніх вчителів полікультурної компетентності полікультурних умінь і навичок щодо дотримання соціальних норм і правил поведінки у полікультурнім суспільстві, наявність досвіду позитивної взаємодії із представниками різних культур.

Аналіз наукових досліджень, а також власний педагогічний досвід дозволив виокремити найбільш ефективні методи формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови: тренінговий метод, діалог культур, проектні технології, рольова гра.

Аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що ознаками сформованості полікультурного компоненту професійної компетентності є: сформоване світосприйняття студентів; усвідомлення себе носіями національних цінностей; розуміння взаємозалежності між собою та всіма людьми; розвинута комунікативна культура студентів, а саме: знання етики дискусійного спілкування й взаємодії з людьми, які дотримуються інших поглядів, віросповідань, з представниками інших культур; загальнопланетарний образ мислення; толерантність, повага до мови, релігії, культури різних націй.

Процес формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, на нашу думку, буде ефективним, якщо у навчально-виховному процесі ВНЗ будуть реалізовані такі педагогічні умови: актуалізація полікультурного потенціалу змісту дисциплін фахової підготовки студентів-учителів; використання в освітньому процесі вищого педагогічного навчального закладу інтерактивних

методів, забезпечення єдності аудиторної та позааудиторної роботи в педагогічному університеті з метою організації міжкультурного діалогу та формування толерантних відносин між студентами.

На основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури нами був здійснений наступний алгоритм технології формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови: 1) відбір культурознавчого матеріалу, на основі як рідної культури, так і інших; навчання студентів прийнятним формам взаємодії з людьми засобами іноземної мови; навчання застосовувати національно-культурну лексику в діалозі; підбір ролі різних соціальних груп; використання методів поведінки тієї чи іншої культури.

Дослідження проблеми формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови дає нам підстави стверджувати, що полікультурне навчання охоплює цілу низку окремих аспектів: лінгвістичні (навчання лексиці), прагматичні (правила поведінки обумовлені конкретною ситуацією та культурою), естетичні (що вважається прийнятним та ввічливим в одній культурі та відрізняється від норм іншої країни), етичними (що відображає моральні цінності), елітні (література, мистецтво даного народу). Означенні аспекти стали базою до розробки системи вправ, яка була розроблена нами на основі моделі формування полікультурної компетентності, спираючись на загальноприйнятту в методиці навчання іноземних мов типологію вправ. У розробленій нами системі вправ, до якої увійшли 4 підсистеми вправ, основне місце посідають вправи умовно-комунікативного та комунікативного характеру, що мають на меті формування навичок та вмінь в аудіюванні та говорінні.

Дане випускне дослідження не вичерпує всього розмаїття порушених проблем. Перспектива подальшого дослідження вбачається удослідженні рівня сформованості полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, в розробці структури типових і

варіативних навчальних планів підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах полікультурності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абібулаєва Г.С. Деякі аспекти полікультурної освіти: Педагогіка і психологія. 2006. №1, С.75-84
2. Асаєва В.В. Філософія сучасної полікультурної, мультилінгвальної освіти. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11612.html>
3. Байденко В.І., Оскарссон Б. Базові навички (ключові компетенції) як інтегруючий чинник освітнього процесу. Профосвіта і особа фахівця. Київ: 2002. С. 22-25.
4. Баркасі В.В. Полікультурна компетенція як компонент професійної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов. Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського Зб. наук. пр. Вип. 11 - 12. Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського. 2002. С.89 - 94.
5. Авторські педагогічні технології в освітньо-виховному середовищі вищої школи : кол. монографія .О. В. Акімова та ін. ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця : Нілан, 2015. 179 с
6. Агадуллін Р.Р. Полікультурна освіта методолого-теоретичний аспект / Р.Р. Агадуллін // Педагогіка і психологія. 2004. № 3(44). С. 18-29.
7. Асаєва В.В. Філософія сучасної полікультурної, мультилінгвальної освіти. URL: <http://www.infolibrary.com.ua/books-text-.html> (дата звернення: 30.07.2019).
8. Баркасі В.В. Полікультурна компетенція як компонент професійної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов. Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. пр: Одеса, 2002. Вип. 11-12. С. 89-94

9. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества: М.: Художественная литература, 1979. 415 с
10. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 205 с.
11. Бермус А.Г. Проблемы и перспективы реализации компетентного подхода в образовании/ Интернет-журнал "Эйдос": 2005. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-12.html>.
12. Богуш А.М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників . Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного Наукового центру АПН України №1.1998 С. 16-20.
13. Богуш А.М. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника : Педагогіка і психологія, 2000. №1. С. 5- 10.
14. Болгаріна В. Культура і полікультурна освіта / В.Болгаріна, І.Лощенова : Шлях освіти. 2002. №2. С.3-6
15. Болгаріна В.,Лощенова І. Культура і полікультурна освіта.Київ: Шляхи освіти, 2002. №1. С. 2-6
16. Бондар Л. А. Теоретико-методологічні засади інтеграції навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності студентів: [монографія]. Київ.: Педагогічна думка, 2013. 336 с.
17. Бориско Н. Ф. Общевропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка. Анализ некоторых аспектов: Іноземні мови, 2005. № 1. С. 8-14.
18. Брезгина О.В. Формирование компетенций межкультурного общения : на примере преподавания иностранных языков : дис. кандидата пед. наук : 13.00.08 М., 2005.150 с.
19. Бушкова В. Креативність нелінійного мислення у багатомовному та полікультурному навчальному просторі, Вища освіта України. 2003. № 2. С. 120-125

20. Васютенкова И. В. Развитие поликультурной компетентности учителя в условиях последиplomного образования: автореф. дисс. канд. пед. наук: 13.00.01.СПб, 2006. 27 с
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. 1440 с.
22. Воротняк Л. І. Особливості педагогічної технології формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах, Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. Сиротенко А. Й. Хмельницький, ХГПА, 2008. С. 48 - 53.
23. Гончаренко Л.А. Розвиток полікультурної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів. Навчальний посібник / Л.А. Гончаренко, А.М. Зубко, В.В. Кузьменко. – Херсон, РПО, 2007. – 176 с
24. Гончаренко Л.А. Розвиток полікультурної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів / Л.А. Гончаренко, А.М. Зубенко, В.В. Кузьменко. Херсон: РПО, 2007. 176 с
25. Голик Л. Полікультурна освіта в Україні [Л.Голик, Т.Клинченко, М.Красовицький, Г.Левченко] ,Завуч. 1999.№29/35. С.18-21
26. Данилова Д. Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов : Учитель. 2007. № 3. С. 12-15
27. Державні стандарти базової і повної середньої освіти. Директор школи, № 6-7 (246-247). лютий, 2003. С 3-17.
28. Джурицкий А. Концепции и реалии мультикультурного воспитания: сравнительное исследование. М.:Academia, 2008. 304 с
29. Долинський Є.В. Форми, методи і засоби формування комунікативної компетентності майбутніх перекладачів у процесі дистанційного навчання ,Зб. наук. пр. ; ХГПА. Хмельницький, 2010. № 8 С. 63–68.
30. Донец П. Н. Теория межкультурной коммуникации. Специфика культурных смыслов и языковых форм. Дисс на соиск.учен

- степени д-ра філолог наук: 10.02.19 – теорія мови. Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна. Харків, 2003. 369 с. 61.
31. Дубасенюк О.А. Професійно-педагогічна освіта: методологія, теорія, практика : монографія Т. 1, Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 400 с.
32. Елизарова Г. В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02. СПб., 2001. 371 с.
33. Елизарова Г.В. Халяпина Л.П. Формирование поликультурной личности как требование новой глобальной ситуации: Языковое образование в вузе: Методическое пособие для преподавателей высшей школы, аспирантов и студентов. СПб.:КАРО, 2005. С. 8-20.
34. Емельянов Ю. Н. Основы культуральной антропологии : СПб., 1994. 270 с
35. Євтух М. Б. Забезпечення якісної вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства: Суми: Педагогіка і психологія, №1. 2008. 72 с.
36. Життєва компетентність особистості: Науково-метод. посібник /За ред. Л.Сохань, І.Єрмакова та ін. – К.: Богдана, 2003. 520 с
37. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти і вивчення, викладення, оцінювання. Рада Європи, Комітет з освіти. 2003.
38. Зарівна О. Толерантність як елемент світогляду і культури: Рідна шк. 2008. № 6. С. 21-23.
39. Заслуженюк В. С. Формування в школярів культури міжнародного спілкування / В. С. Заслуженюк, В. В. Присакар , Педагогіка і психологія ; гол. ред. В. Г. Кремень, 1999. № 2. С. 66–74.

40. Зеня Л. Я. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до навчання іноземних мов учнів профільної школи: моногр. Горлівка, Вид-во ГДПШМ. 2011. 436 с.
41. Колесникова И. Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / И. Л. Колесникова, О. А. Долгина. СПб: Изд-во «Русско-Балтийский информационный центр «БЛИЦ»», «Cambridge University Press». 2001. 224 с.
42. Колодько Т.М. Педагогічні умови ефективного формування соціокультурної компетенції студентів у процесі вивчення іноземної мови . Наукові записки: Зб. наук. праць. К.: НПУ, 2004. Вип. 57. С. 54-63
43. Котенко О. В. Актуалізація проблеми полікультурної компетентності вчителів. *Професійна підготовка вчителів в умовах впровадження кредитно-модульної системи* : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., редкол. : В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа, О. В. Караман [та ін.]. – Київ. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2007. С. 29–32
44. Кравцов В. Компетентнісний підхід як нова методологія освіти в умовах Болонського процесу. Наукові записки КДПУ. Серія : Педагогічні науки. Кіровоград : КДПУ, 2011. Вип. 97. С. 146–150.
45. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : (бібліотека з освітньої політики) : [моногр.] / Мво освіти і науки України ; [колектив авт.: Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін. ; під заг. ред. О. В. Овчарук]. К.: К.І.С., 2004. 112 с.
46. Кузьменко В.В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: Навчальний посібник . Херсон: РІПО, 2006. 92 с

47. Кушнір І.М. Компоненти полікультурної компетентності іноземних студентів. Вісник ХНУ. 2008. № 13. С. 73-78.
48. Луговий В.І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс, Вища освіта України. 2009. № 3 (дод. 1). Темат. вип.: Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. Київ : Генезис, 2009. С. 9–14.
49. Лук'янчук С. Ф. Підготовка вчителя у вищих навчальних закладах США до навчальної діяльності у полікультурному середовищі. Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. Донецьк: 2009. випуск 5, Ч. I. С. 48 – 53.
50. Макаренко І.А. Интернет как способ поликультуры в условиях глобального образования. Издательский дом “Первое сентября” [в рамках Всероссийского фестиваля педагогических идей “Открытый урок”]. URL: <http://festival/1september/articles/503278/>.
51. Макаренко А.С. Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови «Магістерські студії» – Херсон: ХДУ, Вип.19 – С. 206-209
52. Марцева Л. А. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. ["Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції"]. Київ-Житомир : КІМ, 2009. С. 515 - 522
53. Махінов В. М. Теоретичні засади міжкультурного спілкування як категорія методики навчання іноземних мов .Україна і Німеччина: Мова. Культура. Освіта : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кривий Ріг: 17–18 квіт., 2014 р. : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. С. 149-159.
54. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / [О. Б. Бігіч, Н. О. Бражник, С. В. Гапонова та ін.] ; під кер. С. Ю. Ніколаєвої. – 2-е вид. – Київ : Ленвіт, 2002. – 328 с

55. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підруч. для студ. вищ. закл. освіти / під ред. С. Ю. Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 1999. 320 с
56. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: Курс лекцій: [навч.- метод. посіб. для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня «магістр»] / [О.Б. Бігич, Н. Ф. Бориско] ; за ред. С. Ю. Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2011. 344 с
57. Ніколаєва С.Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу: Іноземні мови. 2010. № 2. С. 11-17
58. Новий тлумачний словник української мови(у трьох томах). том 1, А – К / Укладачі: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ: Вид-во “АКОНІТ”, 2006. 926 с.
59. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов. Под ред. Н.Ю. Шведовой. 23-е изд., испр. М.: Русский язык, 1990. 917 с
60. Онищенко Н., Лихачева М. Формирование социальной компетентности подростков // Социальная педагогика в России. 2010. № 5. С. 25-32.
61. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур. Липецк: ЛГПИ, РЦИО. 2000. 216 с
62. Перетяга Л.Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : дис. д-ра пед. наук / Перетяга Людмила Євгенівна. Харків, 2008. – 175 с.
63. Перроті А. Виступ на захист полікультурності / Антонію Перроті. – Львів : Кальварія, 2001. 128 с.
64. Полікультурна освіта в Україні: Збірник статей за матеріалами конференції «Полікультурна освіта в Україні»: Навчальні плани та підручники». К.: Міжнародний фонд «Відродження», 1999. 31 с.
65. Пометун О. Людина у полікультурному суспільстві: навчально-методичний посібник для викладачів вищих навчальних

- закладів з курсу за вибором для студентів соціогуманітарних спеціальностей. / Пометун О. І., Султанова Л. Ю. та ін. Київ: “Інжиніринг”, 2010. 248с
66. Поштарева Т. В. Особенности образования в этнически разнообразной среде // Среднее профессиональное образование. 2008. № 6. С. 59 -63
67. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация [пер. с англ.]. Москва : «Когито-Центр», 2002. 396 с.
68. Родигіна І. В. Компетентнісний підхід в освіті: синергетичний вимір / Наукова скарбниця освіти Донеччини. 2014. № 1. с. 44-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsod_2014_1_11.
69. Салаватова С.С. Формирование поликультурной компетентности у будущих учителей национальных школ / Фундаментальные исследования, 2014. № 12-4. С. 855-859.
70. Секрет І. В. Теоретичні та методичні основи формування 230 іншомовної професійної компетентності студентів вищих технічних навчальних закладів в умовах дистанційної освіти: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра пед. наук : 13.00.04 ,теорія і методика проф. освіти ; Ін-т вищої освіти НАПН України. Київ:2012. 36 с.
71. Сива Ю. В. Аналіз основних підходів до визначення суті полікультурної освіти. URL: http://knowledge.allbest.ru/pedagogics/563_0.html.
72. Сімоненко М. В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт освіти європейського виміру: URL:http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm.

73. Современный словарь иностранных слов: толкование, словоупотребление, словообразование, этимология / Л.М. Баш, и др. 3-е изд., доп. Москва.: Цитадель-трейд, 2002. 960 с
74. Соколова І. В. Формування полікультурної компетентності у майбутніх вчителів філологів. URL: http://www.nbuiv.gov.ua/Portal/so_c_gum/.
75. Соколова І. В., Формування полікультурної компетентності у контексті фахової підготовки фахівців / І. В. Соколова, Івашко О.А., Наука і освіта. 2009. № 4. С. 93-94.
76. Степанов Є. П. Проблема формування культури міжетнічних відносин у сучасній педагогічній науці. Освіта Донбасу. 2010. 13с.
77. Суткевич Г. О. Принципи формування полікультурної компетентності майбутніх політологів у процесі вивчення іноземної мови / Ганна Суткевич. Наукові праці. 2009. № 6. С. 168-171
78. Тамаркіна О. Л. Методи та форми навчання самостійності студентів. Проблеми сучасної педагогічної освіти: педагогіка і психологія. 2000. Випуск № 25, частина 1. С.54-61
79. Тарасов Е.Ф. Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания. Этнокультурная специфика языкового сознания. Москва.: РАН, Институт языкознания, 2000. С. 19.
80. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Высшее образование сегодня. 2004. №3. С.79-90
81. Тахохов Б. А. Поликультурная компетентность – фактор развития толерантности студентов / Б. А. Тахохов, Н. А. Богатых, Высшее образование. 2008. № 3. С. 24
82. Телегина А.Т. Особенности иноязычной коммуникативной деятельности в подготовке будущих специалистов. Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского, 2011. №24. С. 812-816

83. Чередниченко Л.А. Формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. 2012. 20 с.
84. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения / М.А. Чошанов, Москва.: Народное образование, 1996. 160 с.
85. Шукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: учебное пособие для преподавателей и студентов, Москва. : Филоматис, 2004. С. 139-140
86. Щеглова Е. М. Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов: дис. канд. пед. наук: 13.00.08.Омск, 2005. 164 с.
87. Hylton, V.W., & Dumett, L. Multiethnic/multicultural materials. Richmond: Virginia State Department of Education, Division of Technical Assistance for Equity in Education. (ED 272 440) 9. Jenkins, E. C. & Austin, M. C. Literature for children about Asian and Asian Americans. New York: Greenwood Press. P. 6
88. Bances J.A. Multicultural education: characteristics and goals // In: J.A. Banes – A.M. Banes. Multicultural education: Issues and Perspectives. – Boston, 1993.
89. Brown H. Doudlas. 2000. Principles of Language Learning and Teaching. Fourth Edition. White Plains, NY; Pearson Education. 260 p
90. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence / M. Byram. Clevedon : Multilingual Matters LTD., 1997. 121 p.
91. Dowd, F. S. "Evaluating children's books portraying Native American and Asian cultures." *Childhood Education*, 68 (4), 219-224. [EJ 450 537]p.220

92. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1984, October). Cooperative smallgroup learning. Curriculum Report, v 14 n
93. Jorda M. P. S. Third Language Learners: Pragmatic Production and Awareness / Maria Pilar Safont Jorda. – Clevedon, UK: Multilingual Matters, 2005. – 184 p.
94. Learning: the Treasure Within. Report to UNESCO of the International Commission on Education of the Twenty-first Century: Highlights / Paris: UNESCO Publishing, 1996. 46 p.
95. Lynch, J. (1983). The multicultural curriculum. London: Baatsford Academic and Educational, Ltd.
96. Richards J. C. Approaches and methods in language teaching / J. C. Richards, T. Rodgers. – [2-nd ed.]. London: CUP, 2002. 728 p.
97. Richards J. C. Methodology in language teaching / J. C. Richards, W. A. Reynandyds. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 256 p
98. Rosenshine, B.V. (1986). Synthesis of research on explicit teaching. Educational Leadership. 43, (7) p. 60-6
99. Samovar L. A., Porter R. E., McDaniel E. R. Intercultural Communication: A Reader. Cengage Learning, 2008 – 496 p.
100. Whiddett, Steve and Hollyforde, Sarah. Practical guide to ompetences: how to enhance individual and organizational performance. 2nd ed London: Chartered Institute of Personnel and Development, 2003. 144 p.